ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

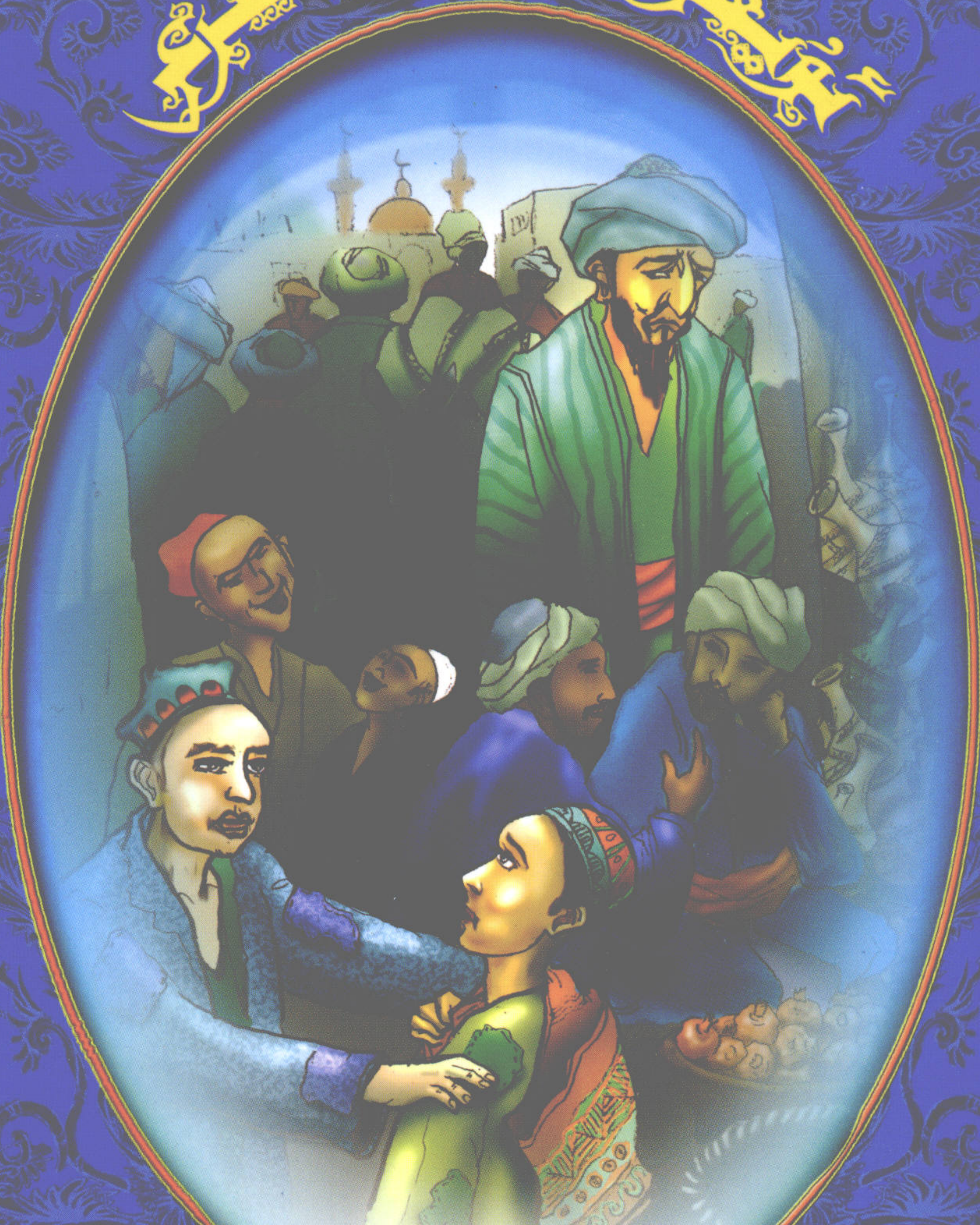

ئەلگى باينى ئەپلىگەن مالاي

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ISBN 978-7-228-10831-2
9 787228 108312 >
定价：4.50元

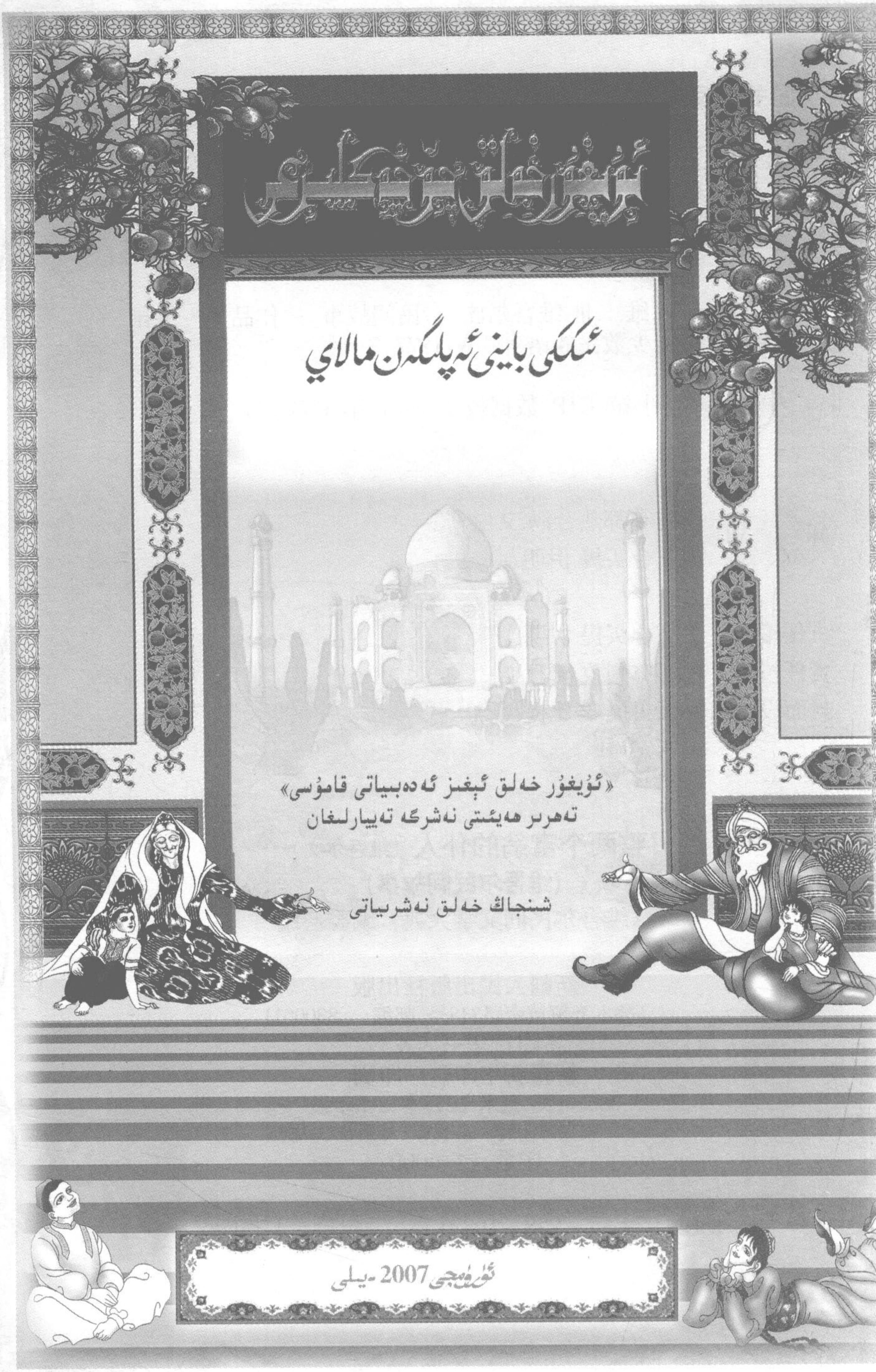

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

ئىككى باينى ئەپلىگەن مالاي

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»
تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۈرۈمچى 2007-يىلى

图书在版编目(CIP)数据

整两个富翁的仆人：维吾尔文/《维吾尔民间文学大典》编委会编. - 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2007.1
（维吾尔民间故事）
ISBN 978-7-228-10831-2

Ⅰ.整... Ⅱ.维...Ⅲ.维吾尔族 - 民间故事 - 作品集- 中国 - 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I277.3

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第006076号

策　　划：阿布都热合满.艾白
　　　　　艾合买提.伊明

责任编辑：艾合买提.伊明
责任校对：阿布列孜.阿巴斯
封面设计：买买提.努比提

整两个富翁的仆人（维吾尔文）
（维吾尔民间故事）
《维吾尔民间文学大典》编委会编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐解放南路348号 邮编： 830001）
新疆新华书店发行
新疆新华印刷厂印刷
880×1230毫米 32开本 2.5印张
2007年1月第1版 2007年1月第1次印刷
印数：1-5000

ISBN 978-7-228-10831-2　定价：4.50元

پىلانلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان ئەبەي
ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئىمىن
مەسئۇل كوررېكتورى: ئابلىز ئابباس
مۇقاۋا لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى

ئۆلمەي تۇرۇپ جەننەتنى كۆرۈش

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» تەھرىر ھەيئىتى نەشرگە تەييارلىغان

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 №)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1230×880 مىللىمېتىر، 1/32
باسما تاۋىقى: 2.625
2007 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
2007 ـ يىل 1 ـ ئاي 1 ـ بېسىلىشى
تىراژى: 1 ـــ 5000
ISBN 978-7-228-10813-8
باھاسى: 4.50 يۈەن

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىغا دائىر
55 كىتابچە نەشردىن چىقتى

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	چىن تۆمۈر باتۇر	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئىسكەندەر بىلەن ھۆرلىقا	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئالتۇن كوكۇللۇق بالا	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	كەنجى باتۇر	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	كېپەك خانىش	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	مەرۋان بىلەن تەرسا	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ياغاچ ئات	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئۇر، توقماق	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	چۆچۈرە بالا	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	سىرلىق چىراغ	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	شاھزادە بىلەن ئالۋاستى	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	نىيىتى يامانىنىڭ قازىنى تۆشۈك	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئۆلمەي تۇرۇپ جەننەتنى كۆرۈش	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	باتۇر قىز	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	شەيتانىنىڭ تىجارىتى	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	بىلمەس تاز	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	تەلۋە كۇيئوغۇل	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	كەمەك ھەييار بىلەن مۇختەر ھەييار	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	شەيتاننى ئالدىغان تاز	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئادەمىي شەيتان	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	خىزىر نىياز	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	سېھىرلىك ئالما	(4.50 يۈەن)

ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئۇسكەك پادىشاھ	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	قاينا، چۆگۈن	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئەقىللىق كەنجى قىز	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ھەركىم قىلسا ئۆزىگە	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	يالتايغاق بوۋاي	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئۈجمە سايىسى	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئەپچىلەم	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئارغىماق ماجىراسى	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئىككى باينى ئەپلىگەن مالاي	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئۆرگىلۈۋاي بىلەن چۆرگىلۈۋاي	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	يەتتە لىڭگىلتاق بىلەن بىر شىڭگىلتاق	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	شىبتىلە بىلەن پىتىلە	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	مازاقخور مازاقتا ئۆلەر	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	پادىشاھنىڭ كۈننى ئۇزارتىشى	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	ئېشەكنى ئۆرۈپ خوتۇننى قورقۇتۇش	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	موللام ئوغرىنى قانداق تاپتى	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	قازان توۋى	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چۆچەكلىرى	شاھ بىلەن شاتۇتى	(4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق لەتىپىلىرى — 1، — 2، — 3، — 4، — 5		(ھەر بىرى 4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق چاقچاقلىرى (ھېسام چاقچاقلىرى) — 1، — 2		(ھەر بىرى 4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق مەسەللىرى — 1، — 2		(ھەر بىرى 4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق ئويۇنلىرى — 1، — 2، — 3		(ھەر بىرى 4.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق تېپىشماقلىرى — 1، — 2		(ھەر بىرى 3.50 يۈەن)
ئۇيغۇر خەلق لاپلىرى		(3.50 يۈەن)

(بۇ بىر يۈرۈش 55 كىتابنىڭ ئومۇمىي باھاسى 244.50 يۈەن)

پىلانلىغۇچىلار: ئابدۇراخمان ئەبەي، ئەخمەت ئۇسمان

مەسئۇل مۇھەررىرى: ئەخمەت ئۇسمان

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: مەمەت نەۋبەت

مۇندەرىجە

ئەقىللىق كېلىن 1

ئەقلىڭ ــ بايلىقىڭ 7

پادىشاھ ھوشيار 14

ئىككى باينى ئەپلىگەن مالاي 23

قازىنىڭ قىزى 30

باي بىلەن چاكار 39

پادىشاھنىڭ كەنجى قىزى 44

بېگىمنىڭ تايغىنى 49

بىر تىللانىڭ ئاقىۋىتى 54

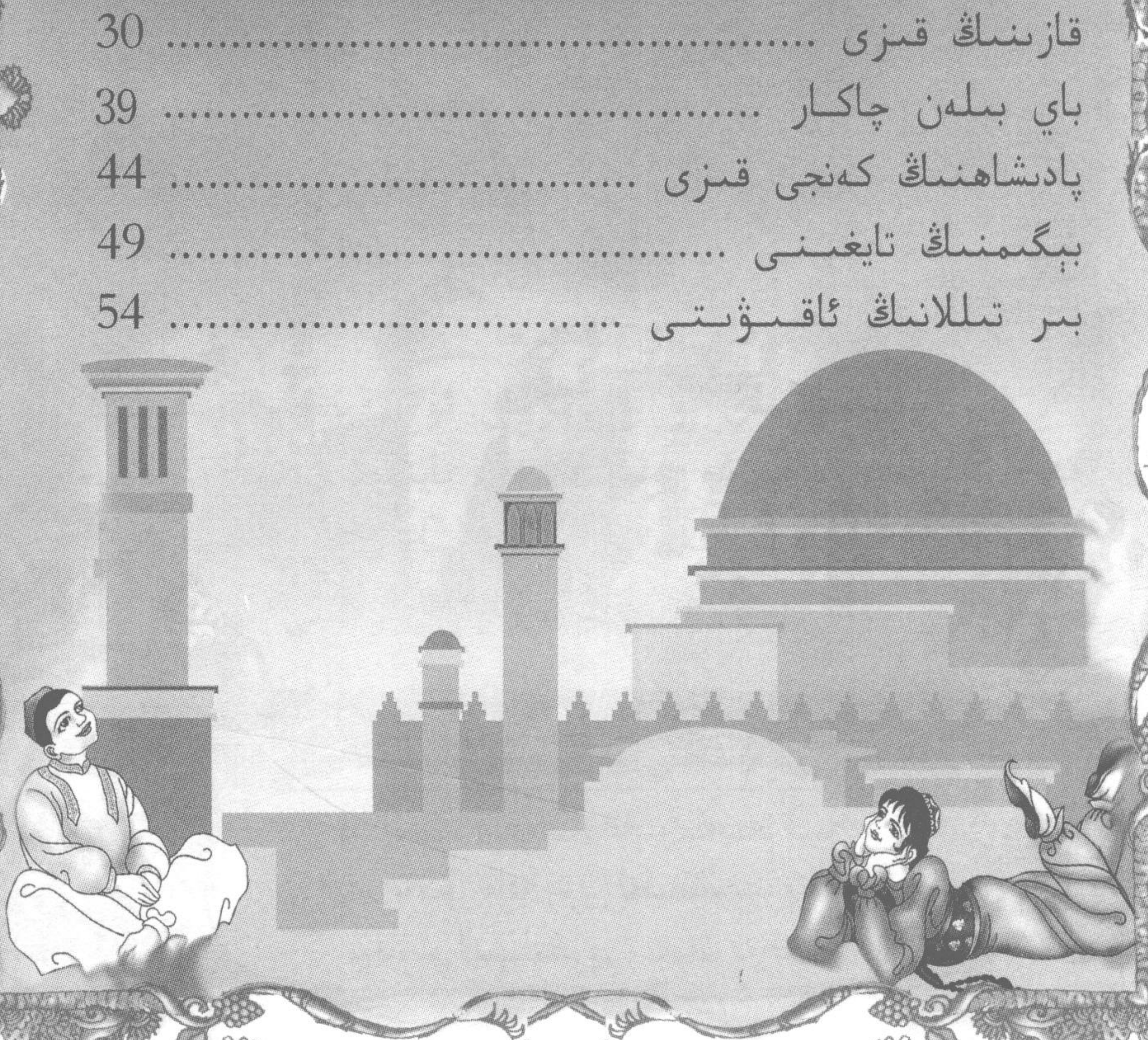

ئەقىللىق كېلىن

ئۆتكەن زاماندا بىر باي ئۆتكەن بولۇپ، ئۇ ئەقىللىق ھەم سېخىي ئىكەن. ئۇ كۆۋرۈك سېلىش، كۆل چاپتۇرۇش، يېتىم - يېسىرلارغا خەير - ئېھسان قىلىش قاتارلىق ياخشى ئىشلارنى قىلىدىكەن. باينىڭ بىرلا ئوغلى بار بولۇپ، ئەقىلسىز ئىكەن، باي بۇنىڭغا قاتتىق ئېچىنىدىكەن ھەم ئوغلىغا ئەقىللىق بىر قىزنىڭ نېسىپ بولۇشىنى ھەر كۈنى نامىزىدا خۇدادىن تىلەيدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە باي ئوغلىغا:

— ئوغلۇم، سەن بۇ يۈز قوينى ئۈچ قېتىم سېتىپ كەل، — دەپ شەھەرگە يولغا سالىدۇ. باينىڭ ئوغلى قويلارنى شەھەرگە ئاپىرىپ بىر قاسساپقا ساتماقچى بولۇپ، قاسساپتىن پۇلنى ئېلىۋېلىپلا قويلارنى بەرگىلى ئۇنىماي:

— دادام ماڭا بۇ قويلارنى ئۈچ قېتىم سات دېگەن، — دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ. ئاچچىقى كەلگەن قاسساپ يىگىتنى قازىنىڭ ئالدىغا ئاپىرىپ ئەھۋالنى بايان قىپتۇ. قازى بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن:

— قانداق مۇتتەھەم نېمىسەن؟ ! قوينى ئۈچ قېتىم ساتقان نەدە بار؟ ! — دەپ غەزەپلىنىپ، قويلارنى قاسساپقا ئېلىپ بېرىپتۇ. باينىڭ ئوغلى قويلىرىدىن ئايرىلىپ نېمە قىلارىنى بىلمەي بىر كونا راۋاقنىڭ تۈۋىدە مۈگدىنىپ ئولتۇرسا، بىر ساھىبجامال قىز كەپتۇ. ئۇ قازىنىڭ قىزى بولۇپ، بايا بولغان ۋەقەلەرنى دادىسىدىن ئاڭلاپ يىگىتكە ئىچ ئاغرىتىپ كەلگەنىكەن. قىز يىگىتكە:

— يىگىت، غەم قىلما، ئەتە قوي ساتقان پۇللارنى ئېلىپ قازىخانىغا بارغىن، — دەپلا كېتىپ قاپتۇ. قىز ئۆيگە بارغاندىن كېيىن، دادىسىغا: «ئەتە بىر كۆڭۈلۈك قازىلىقنى ماڭا بەرسىڭىز» دەپ يالۋۇرۇپ تۇرۇۋاپتۇ. قازى ئاررۇلۇق قىزىنىڭ تەلىپىنى رەت قىلالماي ماقۇل بوپتۇ. ئەتىسى يىگىت پۇللارنى ئېلىپ قازىخانىغا كەلسە، ھېلىقى قىز قازىنىڭ ئورنىدا ئولتۇرغۇدەك، يىگىت تېخىمۇ ھەيران قاپتۇ. قىز قاسساپنىمۇ چاقىرىپ كېلىپ، يۈز قوينى قايتۇرۇپ بېرىشنى بۇيرۇپتۇ. قاسساپ نائىلاج قويلارنى ئەكېلىپ بېرىپ پۇلنى قايتۇرۇۋاپتۇ. لېكىن، يىگىتنىڭ قايغۇسى بېسىلماي:

— دادام بۇ قويلارنى ئۈچ قېتىم سات دېگەنىدى، مەن بىر قېتىممۇ ساتالمىدىم، ئەمدى قانداقمۇ قىلارمەن؟ — دەپ مۈگدىنىپتۇ. قىز يىگىتكە يول كۆرسىتىپ:

— سەن قويلارنى پالانى يايلاققا ئاپىرىپ باققىن. ئالدى بىلەن قويلىرىڭنىڭ قىغىنى بىرەر دېھقانغا ساتقىن، ئاندىن

يوڭنى بازارغا ئاپىرىپ سات. قويلىرىڭنى بولسا، ياخشى بېقىپ راسا سەمرىگەندە ساتقىن. شۇنداق قىلساڭ، ئۈچ قېتىم ساتقان بولىسەن، — دەپتۇ. يىگىت قىزنىڭ دېگىنى بويىچە قىپتۇ. ئۇ نۇرغۇن پۇلنى ئەكېلىپ دادىسىنىڭ ئالدىغا قويۇپتىكەن، دادىسى ھەيران بولۇپ:

— ئوغلۇم، بۇ پۇللارنى قەيەردىن تاپتىڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. يىگىت:

— ئالدى بىلەن قوينىڭ قىغىنى ساتتىم، ئاندىن يۇڭلىرىنى ساتتىم، ئاخىردا قويلارنى ساتتىم، — دەپ، بولغان ئىشنىڭ تەپسىلاتىنى دادىسىغا ئېيتىپ بېرىپتۇ. باي بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كۆڭۈلدىكىدەك قىز تېپىلغانلىقىدىن دىلى يايراپ، ئۇ قىزنى ئۆزىگە كېلىن قىلىۋالماقچى بولۇپ قازىغا نۇرغۇن سوۋغا - سالاملار بىلەن ئەلچى ئەۋەتىپتۇ. قازى باينىڭ ھۆرمەتلىك كىشى ئىكەنلىكىدىن خەۋەر تېپىپ، قىزنى بېرىشكە ماقۇل بوپتۇ. شۇنداق قىلىپ، قىرىق كېچە - كۈندۈز توي بوپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە باي كېلىنىنى سىنىماقچى بولۇپ، ئوغلىنى ئېلىپ سەپەرگە چىقىپتۇ - دە، يول يېرىم بولغاندا، ئوغلىغا:

— ئوغلۇم، سەن ئۆيگە بېرىپ ئىككى بېشى بار ئاتتىن بىرنى ئېلىپ كەل، — دەپ ئوغلىنى ياندۇرۇپتۇ. يىگىت ئۆيگە كېلىپ ئىككى بېشى بار ئات تاپالماي، ئىككى ئاتنىڭ قۇيرۇقىنى چېتىپ بېقىپتۇ، قاملاشماپتۇ. ئۇنىڭ

بىشى قېتىپتۇ.

— ئىغىلدىكى بوغاز بايتالنى ئېلىپ بېرىڭ، — دەپ-تۇ ئايالى ئۇنىڭ قىلىقلىرىغا كۈلۈپ، — ئىككى بېشى بار دېگەن مانا شۇ.

يىگىت ئاتنى ئېلىپ دادىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ راست گەپنى ئېيتىپتۇ. باي كېلىنىنىڭ ئەقلىگە تېخىمۇ قايىل بوپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە باي بەش يۈز قوينى ئون بەش كۈنلۈك يىراقتىكى بىر شەھەرگە ئاپىرىپ نۇرغۇن پۇلغا سېتىپ، تەڭگە - تىللالارنى خۇرجۇنغا قاچىلاپ قايتىپتۇ. ئۇ بىر چۆلدە كېلىۋاتسا، ئالدىدىن قىرىق قاراقچى چىقىپ ئۇنى تۇتۇۋاپتۇ. چەمبەرچاس باغلانغان باي قىلىچ ئاستىدا ئەلەملىك يىغلاپتۇ، ئارقىدىنلا قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىپتۇ. قاراقچىلار ھەيران بولۇشۇپ:

— نېمىگە يىغلاپ، نېمىگە كۈلىسەن؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىلەرنىڭ قولۇڭلاردا بىئەجەل نامۇ نىشانسىز ئۆ-لۈپ كېتىشىمگە يىغلايمەن، يەنە سىلەرنىڭ ئەخمەقلىد-قىڭلارغا كۈلىمەن، چۈنكى ئۆيۈمدە ھېسابسىز بايلىقىم بار. سىلەر مېنى ھازىر ئۆلتۈرسەڭلار ناھايىتى ئاز نەرسىگە ئېرىشكەن بولىسىلەر، — دەپتۇ باي. قاراقچىلار:

— بىز سېنىڭ ئۆيۈڭنى قانداق تاپىمىز؟ — دەپتۇ.

— مەن سىلەرگە ناھايىتى ئېنىق قىلىپ دەپ بېرد-مەن ھەمدە كېلىنىمگە بىر پارچە مەكتۇپ يېزىپ بېرد-

مەن. خەتنى ئېلىپ بارساڭلار، تەلىپىڭلار ھەل بولىدۇ. بىراق، بىر شەرتىم: سىلەر ئاشۇ مال - دۇنيالار كەلمىگۈچە، مېنى ئۆلتۈرمەيسىلەر، — دەپتۇ. قاراقچىلار ماقۇل بوپتۇ.

باي مەكتۇپنى مۇنداق يېزىپتۇ: «ئۆيۈمدىكى قىرىق بۇغرامنى، قىرىق ھىنگانىمنى، قىرىق ئۇچقۇر ئېتىمنى، قىرىق سەركەمنى، بىلەينى ئېلىپ كېلىڭ، گال پالتامنى تاشلاپ كېلىڭ. ئىشىك ئالدىدىكى بىر جۈپ قاپاق تېرەكنىڭ بىرىنى كېسىۋېتىپ كېلىڭ، بېشىمغا مىڭ كۆلپەت ياغدى».

ئىككى قاراقچى باينىڭ ئۆيىگە كېلىپ مەكتۇپنى كېلىنىگە بېرىپتۇ. قىز مەكتۇپنى كۆرۈپ، ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، قاراقچىلارنى يەم بىلەن ئۆيىگە باشلاپ ئەكىرىپ قاماپ قويۇپتۇ. قىز مەكتۇپنى قايتا - قايتا ئوقۇپ، خەتتىكى قىرىق بۇغرا تۆگە دېگىنى قىرىق نەپەر ئوتتۇرا ياشلىق كىشى، قىرىق ھىنگان دېگىنى قىرىق نەپەر مۆتىۋەر، قىرىق ئۇچقۇر ئات دېگىنى قىرىق چەۋەنداز يىگىت، قىرىق سەركە دېگىنى قىرىق پالۋان يىگىت، بىلەي دېگىنى مەن، گال پالتا دېگىنى ئېرىم، بىر جۈپ تېرەك چوقۇم ئىككى قاراقچى، دەپ چۈشىنىپ يۇرت - جامائەتنى يىغىپتۇ ۋە:

— قېرىنداشلار، باي دادام قاراقچىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قاپتۇ. باي دادامنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن سىلەردىن ياردەم سوراپ بۇ يەرگە چاقىردىم. باي دادام ئىككى قاراقچىدىن

مەكتۇپ ئەۋەتىپتۇ. مەكتۇپنى ئېلىپ كەلگەن قاراقچىلارنى قاماپ قويىدۇم، ـــ دەپ مەكتۇپنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندۈ-رۈپتۇ.

جامائەت قىزنىڭ دانالىقىغا ئاپىرىن ئوقۇپتۇ. ئۇلار شۇ ئاخشىمى قاراقچىلارنىڭ بىرىنى ئۆلتۈرۈپ، بىرىنى يول باشلىتىپ، يەتتە كۈندە قاراقچىلارنىڭ دەرگاھىغا يې-تىپ بېرىپ شىددەت بىلەن ھۇجۇم قىلىپ، قاراقچىلارنىڭ ھەممىسىنى جەھەننەمگە ئۇزىتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن باي قاراقچىلارنىڭ قولىدىن قۇتۇلۇپ قاپتۇ. باي كېلىنىنى ئا-تىلارچە باغرىغا بېسىپتۇ، يۇرتداشلىرى بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈپ ئۆز تەشەككۇرىنى بىلدۈرۈپتۇ. باي ئۆزىنىڭ تەڭگە ـ تىللالىرىنى ئۇلارغا سەدىقە قىپتۇ.

ئەقىلىك - بايلىقتىك

بۇنىڭدىن كۆپ زامانلار ئىلگىرى تۇرپان خانلىقى دەۋ-
رىدە بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ خەزىنىسى ئالتۇن -
كۈمۈشكە، ئۈنچە - مارجانغا لىق تولغان، يەر - زېمىنى،
ئوتلاق - يايلىقى چەكسىز، چارۋا - ماللىرى ھەددى -
ھېسابسىز ئىكەن. ئاشۇ پادىشاھنىڭ بىرلا قىزى بار ئى-
كەن. پادىشاھ كەلگۈسىدە ئۆز تەخت - بەختىنىڭ قىزىغا
مەنسۇپ ئىكەنلىكىنى ئويلاپ ئۇنى ئۆز جېنىدىنمۇ ئەزىز
كۆرۈپ، ئەتىۋارلاپ تەربىيىلەپ چوڭ قىپتۇ. قىزمۇ پادى-
شاھنىڭ ئۈمىدىگە يارىشا ھۆسن - جامالدا تەڭداشسىز
گۈزەل، ئەقىل - پاراسەتلىك ئىكەن. قىز ئون سەككىز
ياشقا كىرگەندە، ئۇنىڭ نامىنى ئاڭلىغان ئەتراپتىكى پادى-
شاھلىقلارنىڭ شاھزادىلىرى لايىق بولۇپ كەپتۇ. پادىشاھ
ئەزەلدىن قىزىنىڭ ئاغزىغا قاراپ ئىش قىلىپ كەلگەچكە،
كەلگەن شاھزادىلەرنى ئىززەتلەپ مېھمان قىلىپ، ئۇلارغا:
— قىزىمنىڭ رازىلىقىنى ئالساڭلار، مەن رازى بولى-
مەن، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. شاھزادىلەر مەلىكىنىڭ ئال-

دىغا ئۆز كىيىملىرىنى كۆرسىتىپ زور ئۈمىد بىلەن كى-
رىشكەن بولسىمۇ، بىراق مەلىكىنىڭ سوئالىنى جاۋابسىز قالدۇرۇپ، ھەسرەت بىلەن باشلىرىنى قىلىچقا تۇتۇپ بېرىپتۇ.

كۈنلەر ئۆتۈپ، مەلىكىنىڭ سوئال سوراپ، ئۇنىڭغا كىمكى جاۋاب بېرەلىسە ئۇنى ئۆزىگە لايىق قىلىپ تاللاي-
دىغانلىقى، جاۋاب بېرەلمىسە، ئۆلۈمگە مەھكۇم قىلىدىغان-
لىقى ھەققىدىكى خەۋەر چەت بىر يېزىغا يېتىپ بېرىپتۇ. بۇ خەۋەرگە يېزىدىكى ھەممىلا كىشى قىزىقىپتۇ، بىراق مەلىكىنىڭ سوئالىغا جاۋاب بېرەلمىسە، پېشكەللىككە ئۇچراپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ: «يېگەن نېنىمىزنى تىنچ سىڭدۈرەيلى» دېيىشىپ ئۆز رايىدىن يېنىشىپتۇ. شۇ يې-
زىدا بىر موللا بولۇپ، ئۇ شاگىرتلىرىنى ناھايىتى قاتتىق تەلەپ قويۇپ تەربىيىلەيدىكەن. ئاشۇ موللىنىڭ تەربىيە-
لەۋاتقان ئەقىللىق، زېرەك بىر شاگىرتى بار ئىكەن. موللا ئۇنىڭغا قاتتىق تەلەپ قويۇپ، يەتتە ئىقلىمدىكى ھەممە ئۆلىما - دانىشمەنلەرنىڭ ئىلىم - ھېكمەتلىرىنى ئۆگىت-
تىپ بولغانىكەن. موللا شاگىرتىغا ناھايىتى ئىشەنچ قىلى-
دىكەن. ئۇ مەلىكىنىڭ شەرتىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن ئۆز شاگىرتىنىڭ ئەمەلىي بىلىمىنى بىر سىناپ كۆرمەكچى بوپتۇ - دە، ئۇنى ئالدىغا چاقىرىپ:

— ئوغلۇم، مەن سېنى تەربىيىلەشكە ناھايىتى كۆپ ئەجىر قىلدىم، سەنمۇ ئەجرىمنى بىكار كەتكۈزمەي، كۆڭ-

لۇمدىكىدەك ئۆگەندىڭ، مەن ئەمدى ئەجرىمىنىڭ مېۋىسىنى بىر كۆرەي دەيمەن، — دەپتۇ. شاگىرت موللىنىڭ ئالدىدا قول قوشتۇرۇپ تۇرۇپ:

— قېنى، موللام، ئېيتسىلا، خىزمەتلىرىگە تەييارمەن، — دەپتۇ. موللىسى ئۇنىڭ ئۇستۈېشىغا بىر قاراپ چىقىپ:

— يۇرتىمىزنىڭ مەلىكىسى سوئال سوراپ، سوئالىغا جاۋاب بېرەلىگەن كىشىنى ئۆزىگە لايىق قىلىپ تاللايدىكەن. مەلىكىنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىپ باقساڭ، بەلكىم تەلىيىڭ چىقىپ قالسا ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ.

شاگىرت بالا موللىسىنىڭ تەكلىپىگە قوشۇلۇپ، ئۇنىڭدىن دۇئا ئاپتۇ ـ دە، ئۆيىگە بېرىپ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن خوشلىشىپ، دەرھال شەھەرگە قاراپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ شەھەرگە ئۈچ كېچە ـ كۈندۈز مېڭىپ يېتىپ بېرىپتۇ. ئۇ شەھەرگە كىرگەن ۋاقىت چىڭقىچۈش مەزگىلى بولۇپ، كوچىدا ئادەملەر شالاڭ ئىكەن. ئۇ كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان بىر ئادەمدىن پادىشاھ ئوردىسىغا بارىدىغان يولنى سورىۋېلىپ، ئۇدۇل ئوردا ئىچىگە كىرىپتۇ. بۇ چاغدا پادىشاھ قىزىنى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ، ئوردا ئەمەلدارلىرى بىلەن چۇشلۇك تاماققا ئولتۇرغانىكەن. پادىشاھ ئىشىك باقارلىرىدىن بالىنىڭ كېلىشتىكى مەقسىتىنى بىلىپ، ئۇنى كۆرگەندىن كېيىن مەسخىرە ئارىلاش:

— كېيەلىكىڭنىمۇ ئالغاچ كەلدىڭمۇ؟ ! — دەپتۇ

تەكەببۇرلۇق بىلەن. بۇنى *ئاڭلىغان بالا:*

— تويلۇق كىيىمىمنى ئېلىپ كەلدىم، — دەپتۇ. پادىشاھ مەلىكىگە ئىشارەت قىپتۇ. مەلىكە سۆز باشلاپ:

— دادام دىگەندەك، جاۋاب بېرەلمىسەڭ، ئۆلىسەن، جاۋاب بەرسەڭ، مەن سىنىڭ، — دەپتۇ. بالىمۇ مەردانىلىك بىلەن:

— ھەممىگە تەييارلىق قىلىپ كەلگەنمەن، — دەپتۇ. مەلىكە پىسىڭگىدە كۈلۈپ، سوئالنى باشلاپ:

— ئىككى نەرسە جۈپلەنسە دادام قايغۇرىدۇ. ئۇ نىمە؟ — دەپتۇ.

— ئۇ ئىككى نەرسە بىز، چۈنكى مەن نامرات، سىزگە لايىق ئەمەس. ئاتىڭىز شۇنداق دەپ قايغۇرىدۇ، —

دەپتۇ بالا.

— بىرنەرسە ئايرىلسا ئىككىگە، ئاتا - ئانانىڭ قايغۇرار. ئۇ نىمە؟ — دەپتۇ مەلىكە.

— ئۇ مىنىڭ تېنىم بىلەن كاللام، — دەپتۇ بالا. بۇنى ئاڭلىغان مەلىكە مەمنۇن بولۇپ:

— ئەمدى ئۈچىنچى سوئالغا جاۋاب بېرەلىسەڭ مەن سىنىڭ، — دەپتۇ.

— قېنى، كەرەملىك مەلىكەم، — دەپتۇ بالا.

— قەغەز چىلەككە سۇ ئالغىلى بولماس، — دەپتۇ مەلىكە. ئەقىللىق بالا تەمتىرىمەي تۇرۇپ:

— بۇ سىزنىڭ كۆڭلىڭىز. سىزنىڭ كۆڭلىڭىز خۇددى قەغەزدەك نازۇك، سۇ تەگسە تىتىلىدۇ. سۇ بولسا مىنىڭ مۇئامىلەم، ئەگەر سىزنىڭ كۆڭلىڭىزگە كەلگۈدەك گەپ قىلسام ياكى سىزدىن يۈز ئۆرۈسەم، ئىككىمىزنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ. غەم قىلماڭ، مەن سىزگە كۆڭلىڭىزدىكىدەك دىلدار بولالايمەن، — دەپتۇ. مەلىكە ئۇنىڭ جاۋابىدىن رازى بولۇپ، ئۇنىڭغا تېگىشكە قوشۇلۇپتۇ. بىراق، پادىشاھ:

— مىنىڭ بىر تەلىپىم بار، — دەپ مەلىكىنى توختىتىپ قويۇپتۇ - دە، — سەن ئەتىگىچە ماڭا بىر ئۆي ئالتۇن تېپىپ بېرەلەمسەن؟ — دەپتۇ. بالا پادىشاھنىڭ ئاچ كۆزلۈكىنى بىلىپ، بىر ئەدىپىنى بېرىپ قويۇشنى ئويلاپ، بىر ھىيلىنى خىيالىغا پۈكۈپتۇ - دە، پادىشاھقا:

— مېنىڭمۇ بىر شەرتىم بار، شۇ شەرتكە كۆنسىلە، مەن شەرتلىرىنى ئورۇندايمەن، — دەپتۇ.

— قېنى، شەرتىڭنى ئوتتۇرىغا قوي، — دەپتۇ پادىشاھ.

— مەن ئالتۇننى ئېلىپ كەلگەندە ۋارقىرىمايلا، بولمىسا، ئالتۇن تاش - داشقالغا ئايلىنىپ قالىدۇ، — دەپتۇ. پادىشاھ ماقۇللۇق بىلدۈرۈپتۇ. بالا كېتىپتۇ. بالا بازارغا چىقىپ قىرىق تاغار سېتىۋېلىپ، بەش مەدىكار ياللاپ، تاغارلارنى تاش - كېسەك پارچىلىرى بىلەن توشقۇزۇپ پادىشاھ ئوردىسىغا يېقىن بىر جايغا يوشۇرۇپ قويۇپتۇ. كەچ كىرگەندە بالا مەدىكارلار بىلەن ھېچقانداق شەپە چىقارماي تاغارلارنى پادىشاھنىڭ ھۇجرىسىنىڭ ئۆگزىسىگە تارتىپ چىقىرىۋېلىپ، مەدىكارلارنىڭ ھەققىنى بېرىپ يولغا سېلىپتۇ. بالا تاڭنى كۈتۈپ ئولتۇرۇپتۇ. تۈن نىسپىدىن ئۆتكەندە ئۇ تاغاردىكى تاش - كېسەك پارچىلىرىنى تۈڭلۈكتىن ئۆيگە تۆككەنىكەن، چۆچۈپ ئويغانغان پادىشاھ نېمە ئالامەت ئىكەنلىكىنى پەم ئېتەلمەي:

— ئاللا - توۋا، بۇ نېمە ئالامەت؟ — دەپ توۋلاپ سېلىپتۇ. پادىشاھنىڭ قورقۇپ ۋارقىرىغانلىقىنى ئاڭلىغان بالا دەرھال ئۆگزىدىن چۈشۈپ، پادىشاھقا:

— بۇ ئىشنى ئۆزلىرىنىڭ پېشانىسىدىن كۆرسىلە، چۈنكى مېنىڭ شەرتىمنى ئورۇندىيالمىدىلا، — دەپتۇ. پادىشاھ ئۆزىنىڭ ئۇتتۇرۇپ قويغانلىقىنى بىلىپ، قىزىنى

بېرىشكە رازى بوپتۇ.

پادىشاھ ھەممە تەييارلىقنى پۈتتۈرۈپ، ئەل - يۇرتنى چىللاپ، قىرىق بىر كېچە - كۈندۈز توي قىلىپ، مەلىكە بىلەن يىگىتنى مۇراد - مەقسىتىگە يەتكۈزۈپتۇ. ئۇزۇن ئۆتمەي پادىشاھ ئۆزىنىڭ قېرىلىقىنى ھېس قىلىپ، پادىشاھلىقنى كۈيئوغلىغا ئۆتكۈزۈپتۇ. ئۇ تەختكە چىققاندىن كېيىن ئۆز موللىسىنى مەسلىھەتچىلىككە تەكلىپ قىلىپ، بىلىم - ھېكمەتلىرىنى ئىشقا سېلىپ، يۇرتنى روناق تاپقۇزۇپ، خەلق تۇرمۇشىنى ياخشىلاپ جاھاندىن ئۆتۈپتۇ.

پادشاھ ھوشيار

زامانىنىڭ زامانىسىدا بىر پادىشاھ بولۇپ، ئۇنىڭ ئىسمى ھوشيار ئىكەن. پادىشاھ پەرزەنتلىرى تۇغۇلۇپ ئالتە ئاي بولغۇچە ناھايىتى دىققەت بىلەن كۆزىتىپ، مىجەز - خۇلقىغا قاراپ ئىسىم قويىدىكەن. پادىشاھ ئۆمرىدە بەش ئوغۇللۇق بوپتۇ. چوڭ ئوغۇلنىڭ ئىسمى ئۇشلار، ئىككىنچى ئوغلىنىڭ ئىسمى ياتار، ئۈچىنچى ئوغلىنىڭ ئىسمى قاتار، تۆتىنچى ئوغلىنىڭ ئىسمى پاتار، بەشىنچى ئوغلىنىڭ ئىسمى ساتار ئىكەن. ئۇشلار كىشىلەرنى ئورۇنسىز ماختايدىغان يالغانچى، ياتار ھورۇن، قاتار ئۆسەكچى، پاتار ھەسەتخور ئىكەن، ساتار بولسا ھەرقانداق ئىشتا پادىشاھنىڭ نامىنى ساتىدىكەن.

پادىشاھ ھوشيار يۇرتنى ناھايىتى ئادىل سوراپتۇ. خەلق ئۇنىڭدىن مىننەتدار بولۇپ، ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەيدىكەن.

كۈنلەر ئۆتۈپ، ئاي ئۆتۈپ، ھەق سۆزلىسەك يىل ئۆتۈپ پادىشاھ قېرىپتۇ. بەش ئوغۇل بىر - بىرىگە بىلدۈر-

مەي، پادىشاھلىق تەختىگە ۋارىسلىق قىلىش ئۈچۈن ھەر خىل ـ ھەر ياڭزا ھىيلە ـ مىكىرلەردە بولۇپ يۈرۈپتۇ.

بىر كۈنى ئۇشلار پادىشاھ سارىيىنىڭ ئالدىدىكى قۇ ـ رۇپ قالغان تېرەككە يېشىل رەڭ سۈركەپ قويۇپ كېتىپ ـ تۇ. ئەتىسى ياتار بىر تال يوپۇرماقلىق نوتىنى تېرەكنىڭ قوۋزىقىغا سانجىپ قويۇپ كېتىپتۇ. ئۈچىنچى كۈنى قاتار ياتارنىڭكىدىن چوڭراق يوپۇرماقلىق نوتىنى سانجىپ قويۇپ كېتىپتۇ. تۆتىنچى كۈنى پاتار بىر تال يوپۇرماقلىق نوتى ـ نى تېرەكنىڭ ئەڭ ئۇچىغا سانجىپ قويۇپ كېتىپتۇ. بەشىنچى كۈنى ساتار يىلتىزلىق بىر كۆچەتنى ھېلىقى تېرەكنىڭ يېنىغا تىكىپ قويۇپ كېتىپتۇ.

بۇنى كۆرگەن پادىشاھ ئوغۇللىرىنىڭ ئۆزىدىن پادى ـ شاھلىق تەختىنى تەلەپ قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپتۇ ـ دە، ئۇلارنى بىر ـ بىرلەپ ئالدىغا چاقىرىپ ئەقلىنى سىناپ باقماقچى بوپتۇ.

پادىشاھ ئۇشلارنى چاقىرىپ مۇنداق دەپتۇ:

— چوڭ بىر تۈپ توغراقنىڭ سايىسىدە ئولتۇرۇپ مۇھاكىمە يۈرگۈزۈۋاتقان تالىپلار: «ئەگەر ئۈستىمىزدىن بىر تال تۇخۇم چۈشسە، نېمىنىڭ تۇخۇمى دەيمىز؟» دېيىـ ـ شىپ بەس ـ مۇنازىرە قىلىشىپتۇ. سىلەرچە، نېمىنىڭ تۇخۇمى دېيىش كېرەك؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇشلار:

— توخۇنىڭ تۇخۇمى دېيىش كېرەك، — دەپتۇ.

پادىشاھ:

— جاۋابىڭ توغرا ئەمەس، — دەپتۇ. ئۇشلار:

— ئۇنداق بولسا، توغراقنىڭ تۇخۇمى دېيىش كېرەك، — دەپتۇ. پادىشاھ:

— ھەر ئىككى جاۋابىڭ توغرا ئەمەس. توخۇنىڭ ئىگىسى كېلىپ: «توخۇيۇم نەگە كەتتى؟ توخۇنىڭ تۇخۇمى ئىكەنلىكىنى بىلىسەنۇ، توخۇيۇمنىڭ نەگە كەتكەنلىكىنى بىلمەمسەن؟» دەپ يېپىشىۋالسا، قانداق قىلىسەن؟ توغراقنىڭ تۇخۇمى دېيىش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس، چۈنكى ئەلمىساقتىن بېرى توغراقنىڭ تۇخۇم تۇغقىنىنى كۆرگەن ئادەم بولغان ئەمەس، — دەپتۇ. ئۇشلار:

— ئۇنداقتا توغرا جاۋاب نە بولۇر؟ — دەپتۇ. پادىشاھ:

— بۇ جاۋابنى بىلەي دېسەڭ، شەرقىمىزدە، ئۇچ كۈنلۈك يەردە بىر دېھقان بار، شۇنىڭدىن سورا، لېكىن دېھقاننىڭ شەرتىنى تولۇق قوبۇل قىلىشىڭ كېرەك، — دەپتۇ.

ئۇشلار ھېلىقى دېھقاننى ئىزدەپ شەرققە قاراپ راۋان بوپتۇ.

ئەتىسى پادىشاھ ياتارنى چاقىرىپ:

— بالام، بۈگۈن بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنىڭ ئۈستىدىن بىر مۈشۈك، بىر ئېشەك، بىر تۆگەمنى ئۆلتۈردى، دەپ ئەرز قىلىپ كەلدى. ئەرز قىلغۇچى پاكىت ئۈچۈن مۈشۈكنىڭ پۇتىنى، ئېشەكنىڭ قۇلىقىنى، تۆگىنىڭ تۇمشۇقىنى ئېلىپ كەپتۇ. بۇ دەۋانى قانداق بىر تەرەپ قىلىش كېرەك؟ — دەپتۇ. ياتار ئۇيان ئويلاپ - بۇيان ئويلاپ

زادىلا تاپالماپتۇ ۋە:

— جاۋابى نە بولۇر؟ — دەپ پادىشاھتىن سوراپتۇ.

پادىشاھ:

— غەربىمىزدە، ئۈچ كۈنلۈك يەردە سۇلايمان دېگەن ئوتۇنچى بار، ئۇنىڭ پۈتۈن شەرتىنى ئادا قىلساڭ، ھاجىتىڭ راۋا بولۇر، — دەپتۇ. ياتار غەربكە قاراپ يول ئاپتۇ.

ئۈچىنچى كۈنى پادىشاھ قاتارنى چاقىرىپ:

— بالام، جەنۇبىمىزدىكى بىر ئەلدە بىر يولۋاس بولۇپ، ئۇ بەكمۇ يىرتقۇچ ئىدى، كېچە - كۈندۈز كىشىلەرگە تەھدىت سېلىپ زادىلا ئارام بەرمىگەنىدى. كېينىچە بۇ يولۋاس زادىلا خىرىس قىلماس بوپتۇ. بۇ ئەلنىڭ ھۆكۈمدارلىرىنىڭ تەدبىرى نە بولغان؟ — دەپتۇ. قاتار ئېيتىپ بېرەلمەپتۇ. پادىشاھ قاتارغا:

— جەنۇبىمىزدا، ئۈچ كۈنلۈك يەردە بالا تەربىيىلەۋات-

قان بىر خەلپەتنىڭ مۇشكۇلىنى ئاسان قىلىپ دۇئاسىغا مۇيەسسەر بولساڭ، زېھنىڭ كامال تاپقاي، — دەپتۇ. قاتار جەنۇبقا قاراپ سەپەر قىپتۇ.

تۆتىنچى كۈنى پادىشاھ پاتارنى چاقىرىپ:

— شىماللىمىزدىكى بىر ئەلدە يۈزمىڭ ئاھالە بولۇپ، بەكمۇ تارقاق ياشايدىكەن. بۇ ئەلدە پەقەت بىرلا تاۋۇز بولۇپ، پادىشاھ ئۇنى تىلىپ پۇقرالارنى تاۋۇز يېيىشكە تەكلىپ قىپتۇ. بىر ئايغىچە پۇقرالارنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەپتۇ، لېكىن تاۋۇز تۈگىمەپتۇ، پۇقرالارنىڭ ھېچقايسىسى تاۋۇز جېدىلى قىلماپتۇ. ھۆكۈمران تاۋۇز يېيىشتە پۇقرالارغا قانداق شەرت قويغان؟ — دەپ سوراپتۇ. پاتار سوئالنى ئاڭلا - ئاڭلىمايلا، جاۋاب تېپىش ئۈمىدىدە ئوياقتا تۇرسۇن غەمگە پېتىپتۇ. پادىشاھ:

— دىيارىمىزنىڭ ئۈچ كۈنلۈك شىمالىغا بېرىپ ئەقىل چوققا دېگەن ئادەمگە بەيئەت قىلساڭ، ئارمىنىڭغا دەرمان بولغۇدەك جاۋابقا ئېرىشىسەن، — دەپتۇ. پاتار شىمالغا قاراپ سەپەر قىپتۇ.

بەشىنچى كۈنى پادىشاھ ساتارنى چاقىرىپ:

— بۇرۇن بىر ئەلدە ئىنتايىن ئېغىر قۇرغاقچىلىق بولۇپ، ئاشلىق پۈتۈنلەي تۈگەپ، خەلق ياۋا كۆكتاتلارنى يەپ، ياۋايى ھايۋانلارنى ئوۋلاپ تۇرمۇش كەچۈرۈپتۇ. پەقەت پادىشاھ ئوردىسىدا بىرلا توقاچ قاپتۇ. پادىشاھنىڭ ئۇنى ئۆزى يەۋېلىشقا كۆڭلى ئۇنىماپتۇ، بىرەرگە يەك ئىچىدە

بىرنۋەتسە ئادالەتسىزلىك بولغۇدەك، بولۇپ بەرسە ھېچكىم تويمىغۇدەك، شۇ ئەھۋالدا ئۇنى پۇقرالىرىنىڭ ھەممىسىگە بېرىپتۇ، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن بىرى يەپتۇ. پادىشاھ قانداق ئۇسۇل قوللانغان؟ — دەپ سوراپتۇ. ساتار بېشىنى تاتىلاپ، ھېچقانداق جاۋاب تاپالماپتۇ. پادىشاھ:

— نېرى تاغقا بارساڭ بىر پادىچى بوۋاي بار. شاھزادىلىك تونۇڭ سېلىنسا، سالىمىڭ ئېلىك ئېلىنسا، جاۋابقا مۇيەسسەر بولارسەن، — دەپتۇ. ساتار بوۋاينى ئىزدەپ نېرى تاغقا كېتىپتۇ.

پادىشاھ تەمەخور تەخت ۋارىسلىرىنى كۆزدىن نېرى قىلىپ، پۇقراچە كىيىنىپ، شەھەر ئارىلاپ كىشىلەرنىڭ سۆز - ھەرىكىتىنى كۆزىتىپتۇ. بۇ چاغدا پادىشاھنىڭ دىققىتىنى بىر موزدۇزنىڭ شاگىرتى جەلپ قىپتۇ. موزدۇزنىڭ ئون نەچچە شاگىرتى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ كىچىك بىرى يېپنى ناھايىتى پىششىق ئېشىدىكەن. پادىشاھ ئۇنىڭ سەمىمىي ۋە ئەستايىدىللىقىغا قايىل بولۇپ، ئۇنى كۆزىتىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.

بىر كۈنى پادىشاھ موزدۇزخانىنىڭ ئالدىغا كېلىشىگە، بىرى كېلىپ ھېلىقى شاگىرتقا شەرق تەرەپنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ: «ئۆيۈڭلارغا ئوت كەتتى» دەپ تۇرۇشىغا، يەنە بىرى كېلىپ: «غەربىي دەرۋازىدىكى بىر تۇل خوتۇننىڭ ئۆيىنى سۇ بېسىپ كەتتى» دەپتۇ. شاگىرت بالا ئۆز ئۆيى تەرەپكە يۈگۈرمەي، غەربىي دەرۋازىدىكى تۇل خوتۇننى قۇتقۇزۇشقا

مىڭىپتۇ. ھەممىسىدىن بۇرۇن يېتىپ بارغان شاگىرت بالا تۇل خوتۇننى ھاپاش قىلىپ، سۇدىن قۇتقۇزۇپ چىقىپتۇ.
بۇنى كۆرگەن پادىشاھ بۇ شاگىرتنىڭ باشقىلارغا غەمگۇزارلىقىدىن تەسىرلىنىپتۇ ۋە ئۇنى كۆزىتىشنى داۋاملاشتۇرۇپتۇ.
بىر كۈنى پادىشاھ موزدۇزخانىنىڭ ئالدىغا كېلىشىگە، بىر مۇتتەھەم كېلىپ بۇيرۇتقان ئۆتۈكىنى ئاپتۇ ـ دە، پۇل تۆلىمەي مېڭىپتۇ. شاگىرت پۇل تەلەپ قىلسا، مۇتتەھەم: «تۆلىدىم» دەپ، شاگىرتنىڭ گېپىگە پىسەنتمۇ قىلماي كېتىۋېتىپ تاشقا پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشۈپتۇ، قولىنى سۇندۇرۇۋېلىپ پەرياد چېكىپتۇ. شاگىرت ئۇنى يۆلەپ ئورۇندۇققا ئولتۇرغۇزۇپتۇ ـ دە، سۇنۇقچى چاقىرىپ كېلىپ تاڭدۇرۇپتۇ. پادىشاھ ئۇنىڭ قارنى ـ كۆكسىنىڭ كەڭلىكىنى، يۇرتنى سوراشقا قادىرلىقىنى مۆلچەر قىلىپ، ئەتىسى ئۇنى ئوردىغا چاقىرتىپتۇ.
پادىشاھ شاگىرتتىن ئۇشلاردىن سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. شاگىرت:
— توخۇنىڭ تۇخۇمى دېيىشكە بولمايدۇ، چۈنكى بىز توخۇنى كۆرمىدۇق، توخۇنىڭ ئۆۋىسىز توغراققا تۇغۇشى مۇمكىن ئەمەس. توغراقنىڭ تۇخۇمى دېيىشكە تېخىمۇ بولمايدۇ، ئەزەلدىن توغراق تۇخۇم تۇغقان ئەمەس. بۇ يەردە تۇخۇممۇ مەۋجۇت ئەمەس، «ئەگەر ئۇستىمىزگە تۇخۇم چۈشسە» دېگەن شەرتلا مەۋجۇت، — دەپتۇ.

پادشاھ شاگىرتتىن ياتاردىن سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. شاگىرت:

— ئەرز قىلغۇچى مۇتتەھەم، ئەرز قىلىنغۇچى كىچىك بالىكەن. بالىنىڭ بىخەستەلىكتىن ئۆلتۈرۈپ قويغىنى توشقان بولۇپ، توشقاننىڭ پۇتى مۇشۇككە، قۇلىقى ئىت-شەككە، تۇمشۇقى تۆگىگە ئوخشايدۇ، ئەرز قىلغۇچى مۇشۇ ئوخشاشلىقتىن پايدىلانغان، — دەپتۇ.

پادشاھ شاگىرتتىن قاتاردىن سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. شاگىرت:

— بۇ ئەلدىكى ھۆكۈمدارلار ئامال بار يولۋاسنىڭ تۇ-كىنى يېتىشىغا سىلىغان، شۇنىڭ بىلەن دۈشمەنلىشىنى توختاتقان ياكى ئۇلار باشقا جايدىن باشقا بىر يولۋاسنى ئەپلەپ ئېلىپ كەلگەن، ئىككى يولۋاس ئۆزئارا خىرىس قىلىشىپ، ئادەملەرنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويغان، — دەپتۇ.

پادشاھ شاگىرتتىن پاتاردىن سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. شاگىرت:

— بۇ ئەلدە ئاھالە تارقاق ئولتۇراقلاشقان، ئالدىدىكى-لەر كېلىپ تاۋۇزنى يەيلى دېسە، «تەڭ يېگەن تەنگە سىڭەر، يالغۇز يېگەن يەرگە، جەم بولغاندا يېگۈلۈك» دېگەن ھېك-مەتلىك سۆز يېزىلغان، ئالدىدىكىلەر كەينىدىكىلەرنى كۈ-تۈپ - كۈتۈپ كېتىپ قالغان. كەينىدىكىلەر ئالدىدىكىلەر بىلەن جەم بولالمىغان. شۇ سەۋەبلىك تاۋۇز يەنە ئېشىپ قالغان، ھېچكىممۇ تاۋۇز جېدىلى قىلالمىغان، — دەپتۇ.

پادىشاھ شاگىرتتىن ساتاردىن سورىغان سوئالنى سوراپتۇ. شاگىرت:

— بۇ بىر توقاچنى پادىشاھ بىر چاقىرىم يەرگە قويۇپ، كىم بۇرۇن بارسا شۇ ئالسۇن، دېگەن شەرت بىلەن ھەممىنى يۈگۈرتكەن، يۈگۈرگەنلەرنىڭ پەقەت بىرىلا بىرىنچى بولۇپ بېرىپ توقاچنى ئالغان، قالغانلىرى دەۋا قىلاي دېسە، پادىشاھ ئېلىۋال، دەپ قويۇپ قويغىنى راست، ئالالمىغان گۇناھ ئۆزىدە، شۇڭا ھېچكىم نارازى بولمىغان، — دەپتۇ.

پادىشاھ شاگىرتنىڭ ئەقلىگە قايىل بولۇپ، شاگىرتنى پادىشاھ دەپ جاكارلاپتۇ، ئۆزى كېيىنكى ئىشلاردىن خاتىرجەم بوپتۇ.

بەش يىل ئۆتكەندىن كېيىن بەش ئوغۇل تەرەپ ـ تەرەپتىن قايتىپ كېلىپ، ئاتىسىدىن پادىشاھلىقنى تەلەپ قىپتۇ. پادىشاھ ئۇلارغا:

— يېڭى پادىشاھنىڭ يېنىغا بېرىپ ئۇنىڭغا كۆرۈنۈڭلار، بىرەر ھارۋىغا چاق بولۇپ قالساڭلار ئەجەب ئەمەس، — دەپتۇ. ئوغۇللار:

— شۇنچە رىيازەت چېكىپ چاق بولىدىغان بولساق، بۇ يەتكىلى بولمايدىغان مەنزىل ئىكەن، — دەپ پادىشاھلىق تەمەسىدىن ئۇزۇل ـ كېسىل ۋاز كېچىپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئاقىلانى ئىشقا قويۇش شۇنىڭدىن قالغانمىش.

ئىككى باينى ئەپلىگەن مالاي

بۇرۇننىڭ بۇرۇنىسىدا بىر ساختىپەز باي ئۆتكەنىدىكەن. ئۇ مالايلىرىنى ھەر دائىم يىل ئاخىرىدا ساختىپەزلىك بىلەن قۇرۇق قول يولغا سالىدىكەن. بىر يىلى ئۇ باي بىر مالىيغا:

— ھۇرۇنلۇق قىلماي، كۆچۈڭنى ئايىماي ئىشلەپ بەرسەڭ، سەن رازى بولغۇدەك ھەق بېرىمەن. ھازىر ئۇنى-بۇنى دېمەي ئىشلىگىن. گېپىمنىڭ تاشقا باسقان مۆھۈر ئىكەنلىكىنى ئېسىڭدىن زادى چىقارما، — دەپتۇ.

مالايمۇ ئىشقا كەلگەندە باينىڭ دېگىنىدىن ئاشۇرۇۋېتىپتۇ. بىر يىل ئۆتۈپتۇ، باي مالاينىڭ ھەققىنى بېرىدىغان كۈنلەرمۇ يېقىنلاپ كەپتۇ. ساختىپەز باي مالاينى چاقىرىۋېلىپ، ئۇنىڭغا:

— مەن سېنىڭدىن رازى، ھەققىڭ ھېسابىغا مۇشۇ بىر تال قوغۇن ئۇرۇقىنى كۆڭلۈمدىن چىقىرىپ بېرەي، — دەپتۇ.

— ھەي باي ئاكا، بىر يىللىق ھەققىم ئۇچۇن بىر

تال ئۈرۈق بەرسىلە قانداق بولىدۇ؟ ! ـــ دەپتۇ مالاي. باي راسا خاپا بوپتۇ:

ـــ ھەي قاپاق باش، بۇنى ئاز كۆرۈۋاتامسەن تېخى؟ سەن بۇ ئۈرۈقنى تېرىساڭ، كۈزلۈككە بولمىدى دېگەندە بىر قوغۇن ئالىسەن، ئۇنىڭدىن ئاز دېگەندە يۈز تال ئۈرۈق چىقىدۇ. ئۇنى يەنە بىر ئەتىيازلىقى تېرىساڭ، كۈز بولغاندا كەم دېگەندە يۈز قوغۇن ئالىسەن، ئۇلارنىڭ ھەربىرىدىن يۈز تالدىن ئۈرۈق ئالىسەن... شۇنداق قىلىپ، ئون يىلدىن كېيىن بۇ ئەتراپتىكى ئەڭ چوڭ بايلاردىن بولۇپ قالىسەن، ـــ دەپتۇ.

مالاي ئۇنداق دېسە، باي مۇنداق دەپتۇ. مالاي بۇ ساختىپەز بايغا زادى گەپ تېپىپ بېرەلمەپتۇ. مالاي چىشىنى چىشىغا چىشلەپ، قوغۇننىڭ ئۈرۈقىنى ئالغان پېتى ساختىپەز باينىڭ ئۆيىدىن چىقىپ كېتىپتۇ، ئۈرۈقنى ئەتىيازلىقى بىر تاشلاندۇق يەرگە تېرىپتۇ، پەرۋىش قىپتۇ، كۈزدە شۇنداق يوغان، پۇراپ تۇرغان قوغۇندىن بىرنى ئۈزۈپتۇ، ئۇنى ساتماقچى بولۇپ بازارغا ئېلىپ مېڭىپتۇ. يولدا كېتىپ بارسا، ئۇنىڭغا بىر باي يولۇقۇپ قاپتۇ ـ دە:

ـــ ھەي بالا، نەگە كېتىپ بارىسەن؟ ـــ دەپ سوراپتۇ.

ـــ بازارغا، ـــ دەپتۇ مالاي.

ـــ قولۇڭدىكى نېمە؟ ـــ دەپ سوراپتۇ باي. مالاي، قوغۇننى كۆرۈپ تۇرۇپ نېمىلىكىنى سورىغىنىغا قارىغاندا، تازا نادان باي بولسا كېرەك، شۇنداق بولسا، تەلەي دېگەن

شۇ، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە:

ــ بۇ دۆلدۈلنىڭ تۇخۇمى، قۇلۇننىڭ يېرىپ چىقىدىغان ۋاقتى تـوشۇپ قـالدى، خىجالـەتـتىم بولغاچقا، ساتقىلى بازارغا كېتىۋاتىمەن، ــ دەپتۇ. ھېلىقى باي بۇ گەپكە ئىشىنىپ:

ــ ئۇنداق بولسا، ماڭىلا سېتىپ بەرسەڭ بولمامدۇ؟ ــ دەپتۇ. مالاي بۇ باينىڭ راسا ئۆتۈپ كەتكەن نادانلىقىنى بىلىۋېلىپ:

ــ پۇللىرى يەتمەسمىكىن! ــ دەپ باينى قىزىقتۇرۇپتۇ.

ــ يېنىمدىكى تىللالىرىم بۇ دۆلدۈل تۇخۇمىغا يەتمىسە، پۇتۇن ۋەسىلىمغۇ يېتەر، ــ دەپ چىڭ تۇرۇۋاپتۇ باي، ــ قېنى نەرخىنى دەپ باقمامسەن؟

ــ بازارغا ئەكىرسەم ئىككى يۈز تىللاغا ساتاتتىم، مەيلىلىرى بولسا سىلىگە يۈز تىللاغا بېرەي، ــ دەپتۇ مالاي. باي گەپ قىلمايلا ھەميانىدىن يۈز تىللانى ساناپ مالايغا بېرىپتۇ. مالاي «دۆلدۈل تۇخۇمى»نى بايغا سۇنۇۋېتىپ:

ــ بەك ئېھتىيات قىلسىلا، باي ئاتا، ــ دەپتۇ زاڭلىق ئارىلاش، ــ قوللىرىدىن چۈشۈپ كەتمىسۇن!

باي خۇشال ھالدا قوغۇننى چاپىنىغا ئاۋايلاپ ئوراپتۇ ـ دە، ئۆز يولىغا قاراپ كېتىپتۇ. ئۇ يولدا كېتىۋېتىپ تاشقا پۇتلىشىپ كېتىپ، قولتۇقىدىكى قوغۇن چۈشۈپ كېتىپتۇ. قوغۇن دومىلاپ بېرىپ بىر تۈپ چىغىنىڭ تۈۋىدىكى

تاشقا ئۇرۇلۇپ، پارچە ـ پارچە بولۇپ كېتىپتۇ. چىغ تو-ۋىدە ياتقان توشقان قورقۇپ بىر سەكرەپتۇ ـ دە، ئۇچقاندەك قېچىپتۇ. نادان باي، بۇ چېقىلىپ كەتكەن دۇلدۇل تۇخۇمىدىن چىققان قۇلۇن، دەپ ئويلاپ: «ھەي دۇلدۇلۇم، ھەي دۇلدۇلۇم، سەن مەندىن قاچمىغىن» دەپ ۋارقىراپ، ئارقىسىدىن قوغلاپتۇ. توشقان نادان باينىڭ قاتتىق ۋارقىراپ قوغلىشىدىن تېخىمۇ قورقۇپ، بەدەر قېچىپتۇ، ئاخىر كۆزدىن غايىب بوپتۇ.

نادان باي پالاستەك سۆرىلىپ ئۆيگە كەپتۇ، بولغان ئىشلارنى خوتۇنىغا دەپ بېرىپتۇ. خوتۇنى بايدىنمۇ ئېشىپ كەتكەن نادان ئىكەن.

— سۆرەلمىلىك قىلىپ، بىر ئوبدان دۇلدۇلنى قاچۇ-رۇپ قويدىلىمۇ؟ تۇتۇپ كەلگەن بولسىلا، مەن ئۇنى مىنىد-ۋېلىپ، مەھەللىدىكىلەرنىڭ ئىچىنى ئادىتىپ يۈرمەمتىم، — دەپ ئېرىگە كايىپتۇ.

بۇ گەپتىن ئاچچىقى كېلىپ، باينىڭ كۆزلىرى چاند-قىدىن چىقىپ كەتكۇدەك بوپتۇ ۋە تاياقنى ئاپتۇ ـ دە:

— ھە، سەن تېخى كىچىككىنە قۇلۇننى مىنىپ ئوي-ناپ، بېلىنى سۇندۇرۇۋەتمەكچىمىدىڭ؟ — دەپ خوتۇنىنى راسا ئۇرۇپتۇ، بىر ھازادىن كېيىن دۇلدۇل قۇلۇنىنىڭ قېچىپ كەتكەنلىكىنى يادىغا ئېلىپ ئۇرۇشتىن توختاپتۇ. ئۇ ھەسرەت بىلەن كىچىچە كىرپىك قاقماپتۇ، سەھەر تۇرۇپ قۇلۇننى ئىزدەپ مېڭىپتۇ.

ساختىپەز باي ئۆز مالىيىنىڭ نۇرغۇن تىللالارغا ئىگە بولغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇنىڭ قولىدىكى تىللالارغا كۆز قىزارتىپتۇ، ئۇنى قولغا چۈشۈرۈشنىڭ ئامالىنى ئويلاپتۇ. ئاخىر ئۇ مالاينى چاقىرىپ:

— قوغۇننى يۈز تىللاغا سېتىپسەن، خۇش بولدۇم. بىراق، ماڭا تېگىشلىكىنى تېخى ئەكېلىپ بەرمىدىڭ، — دەپتۇ.

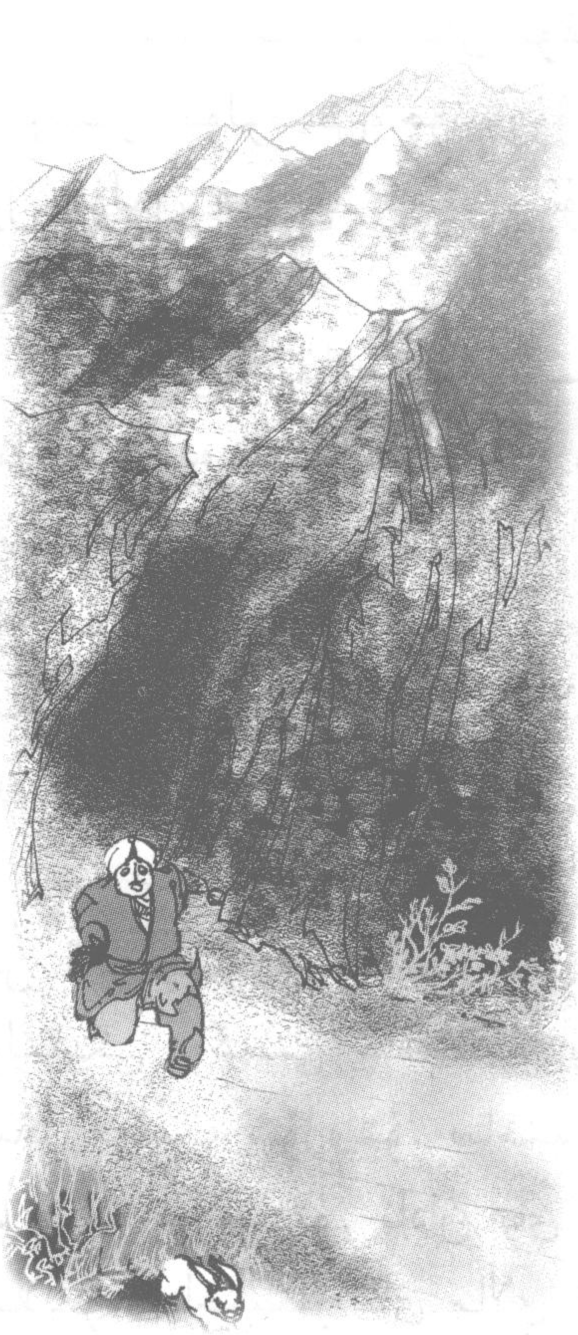

— سىلىگە تېگىشلىك يەنە نېمە بار ئىدى؟ — دەپتۇ مالاي، — بەرگەنلىرى قوغۇننىڭ بىر تال ئۇرۇقى، ئۇنىڭغىمۇ رازى بولمىغانمىدىلە؟

— مەن قوغۇن ئۇرۇقى بەردىم، راستمۇ؟ — دەپتۇ باي، — سېنىڭ بىر تاپان يېرىڭ يوق تۇرۇقلۇق، نەدە تېرىپ ئۆستۈردۈڭ؟ يەر ھەققى بەربىر ماڭا تېگىشلىك. دېمەك، ئەللىك تىللا مېنىڭ بولىدۇ. شۇنى بېردسەن !

بايدىن قۇتۇلۇشنىڭ زادى ئامالىنى قىلالمىغان مالاي:

— ئالدىغىنىڭ ئەللىك تىللا بولسا، ئال. سەن ھەر-قانچە ساختىپەزلىك قىلغىنىڭ بىلەن، ئاخىر بىر كۈنى شەيتاننىڭ سىرتمىقىغا چۈشمەي قالمايسەن، — دەپتۇ-دە، ئەللىك تىللانى بېرىپتۇ.

مالاي ساختىپەز باينىڭ ئۆيىدىن چىقىپلا، ھېلىقى نادان بايغا يولۇقۇپ قاپتۇ.

— ھەي يىگىت، سەن توغرا ئېيتىپسەن، مەن دۈلدۈل تۇخۇمىنى قولۇمدىن چۈشۈرۈۋېتىپ، چېقىپ قويدۇم. دۈل-دۈل قۇلۇن قېچىپ كەتتى، ئۇنى نەدىنمۇ تاپارمەن؟ — دەپتۇ نادان باي.

— ئۇنى تاپماق ئاسان، — دەپتۇ مالاي، — ھازىر ئۇ مانا بۇ ئۆيدە ئۇزۇن ساقاللىق، يوغان سەللىلىك ئادەم قىد-ياپتىگە كىرىۋالدى، — دەپ ساختىپەز باينىڭ ئۆيىنى كۆرسىتىپتۇ. نادان باي بۇ گەپكە ئىشىنىپ ئۆيگە يۈگۈرۈپ كىرسە، ساختىپەز باي تىللالارنى قايتا - قايتا ساناۋاتقۇ-دەك.

— سەن قېچىپ نەگە باراتتىڭ؟ ! ئەمدى مېنىڭ-دىن قېچىپمۇ قۇتۇلالمايسەن ! — دەپتۇ نادان باي ۋە قولىدىكى يۇگەننى چاقچانلىق بىلەن ساختىپەز باينىڭ بې-شىغا سىلىپ سۆرەپتۇ. ساختىپەز باي قاتتىق ۋارقىراپ، تىرەجەپ تۇرۇۋاپتۇ. نادان باي غەزەپكە كېلىپ راسا قام-چىلاپتۇ. ساختىپەز باي مالاي ئېيتقان شەيتاننىڭ سىرتمى-

قى مۇشۇ ئوخشايدۇ دەپ، «سۇف شەيتان، سۇف شەيتان، نېرى كەت، نېرى كەت !» دەپ دۇرۇت ئوقۇپتۇ.

شۇنىڭدىن كېيىن ساختىپەز باي بىلەن نادان باي يۇرت ئىچىدە شەرمەندە بولۇپ، نومۇس ئىچىدە ئاخىر يۇرتتا تۇرالماي، بارلىق مال - دۇنيالىرىنى تاشلاپ، سەرسان بولۇپ يوقىلىپتۇ. ئۇلارنىڭ مال - دۇنيالىرى شۇنىڭدىن باشلاپ كەمبەغەللەرگە قاپتۇ.

قازىنىڭ قىزى

بۇرۇن بۇرۇنكەن، ئالەم زورنىڭ، تاماشا كورنىڭ ئىكەن، پۇلى بارنىڭ گېپى ئوڭ، پۇلى يوقنىڭ گېپى توڭ ئىكەن. شۇنداق زاماندا، يىراق بىر ماكاندا هازىر ئىسمى ئۇنتۇلغان بىر شەهەر بولغانىكەن. شۇ شەهەرنىڭ قازىسى قېرىپ بېلى مۈكچەيگەن، چېچى ئۇچەتەك ئاقارغان، بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغان بولسىمۇ، ئەقىل - پاراسەتتە كامالەتكە يەتكەن، چېچەن، سەزگۈر قىزىنىڭ ياردىمى بىلەن داڭق چىقىرىپ كېلىۋاتقانىكەن. قازىنىڭ قىزى ئاتىسىغا هەمدەمدە بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئالدىغا كەلگەن دەردمەنلەرنىڭ دەرد - ئەهۋالىنى قۇلاق سېلىپ ئاڭلاپ، ئۇلارنى خۇش قىلىپ، قىزىل كۆز، نائىنساپلارنى يىغلىتىپ، هەممىگە لايىقىدا جاۋاب قايتۇرۇپ يولغا سالىدىكەن. شۇنداق بولغاچقا، يىراق - يېقىندىكى دەردى بار، ئەرزى بار كىشىلەرنىڭ ئايىغى ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇرىدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئىككى كىشى كېلىپ ئەرز - شىكايىتى بارلىقىنى مەلۇم قىپتۇ. ئۇلاردىن بىرى ئۆزىنى

تونۇشتۇرۇپ:
— مېنىڭ ئىسمىم سەمەت، ئاتام ناۋاي ئىدى. ئاتامدىن ماڭا نۇرغۇن مال - دۇنيا مىراس قالغان. ئاتام ئۆلۈپ ئۇ ئالەمگە سەپەر قىلغاندا، مەن بۇ ئادەم بىلەن قىيامەتلىك دوست بولۇشقان، — دەپ يېنىدىكى ئادەمنى كۆرسىتىپتۇ. كەلگەنلەردىن يەنە بىرىمۇ:
— مېنىڭ ئىسمىم ئەمەت، ئاتام سودىگەر ئىدى. ئاتامدىن ماڭا ھەددى - ھېسابسىز مال - دۇنيا قالغان. مەنمۇ سەمەتكە ئوخشاش قارا يېتىم بولغاچقا، ئۇنىڭغا قىيامەتلىك دوست بولۇشقا قول بەرگەن، — دەپ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپتۇ. ئۇلار ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، قازى:
— سىلەر ئىككىڭلار قىيامەتلىك دوستلاردىن ئىكەنسىلەر، شۇنداق تۇرۇقلۇق مېنىڭ ئالدىمغا نېمە ۋەجىدىن كەلدىڭلار؟ — دەپ سوراپتۇ. سەمەت:
— مەن ئەمەتنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىپ كەلدىم، — دەپتۇ. ئەمەتمۇ تەڭلا:
— مەنمۇ سەمەتنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىپ كەلدىم، — دەپتۇ. قازى:
— سەن نېمىدەپ ئەرز قىلىسەن؟ — دەپ سەمەتتىن سوراپتۇ. سەمەت:
— بۇنىڭدىن ئۈچ يىل ئىلگىرى ئەمەت مېنىڭ ئالدىمغا كېلىپ: «دوستۇم، ئىككىمىز قىيامەتلىك دوستلار-

دىن. مەن ھازىر بىر گۈزەلگە ئاشىق بولۇپ دەردتە قالدىم. توي قىلىپ شۇ گۈزەلنىڭ ۋىسالىغا يېتىپ، دەردىمگە شىپا قىلمىسام، بۇ ئالەمدىن ئارمان بىلەن كۆزۈم ئوچۇق كېتىدىغان ئوخشايدۇ. سەن مېنىڭ دوستۇم بولغاندىكىن، ياردەم قىلىپ بېشىمنى سىلىمىساڭ بولمىغۇدەك» دېدى. «مەن قانداق ياردەم قىلىمەن؟» دېسەم، «مەن سەندىن نامرات، توي قىلىشقا قۇدرىتىم يەتمەيدۇ، شۇڭا سەندىن ياردەم سوراپ كەلدىم. ئەگەر مۇمكىن بولسا داداڭدىن قالغان مىراسىڭدىن مىڭ تىللانى بېرىپ تۇرساڭ، تويدىن كېيىن ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز ئىشلەپ قايتۇرساق» دېدى. مەن، دوستۇمنىڭ بېشىغا كۈن چۈشكەندە ياردەمدىن باش تارتسام، نامەردلىك بولمامدۇ، دەپ ئويلاپ، قەرز بېرىشكە رازى بولدۇم. مىڭ تىللانى ساناپ ئۇنىڭ قولىغا تۇتقۇزغىنىمدا، ئۇ خۇشاللىقىدىن بېشى يەرگە تەگكۈدەك بولۇپ تەزىم قىلىپ ئېلىپ چىقىپ كەتكەن. ئارىدىن ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭ تويى بولدى. ئۇلار ئىككىسى بىر چىرايلىق ئەپلىشىپ قالدى. ھازىر بىر بالىلىق بولۇپ خاتىرجەم ياشاۋاتىدۇ. لېكىن، ئۇ مەندىن ئالغان قەرزنى ئۇنتۇپ قالغاندەك، ئۇنى قايتۇرۇش خىيالىغىمۇ كىرىپ چىقمای بەخىراامان يۈرۈۋەردى. مەنمۇ، بەلكىم ھازىر قولى قىسقا بولسا كېرەك، تۇرمۇشىنى خاتىرجەم قىلىۋالسا قايتۇرۇپ بېرەر، دېگەن ئۈمىد بىلەن قەرزنى سۈيلەپ بارمىدىم. باراي دېسەممۇ دوستلۇقىمىزنىڭ يۈزى چوڭ كېلىپ

بارالمىدىم. مانا ئارىدىن ئۈچ يىل ئۆتتى. مەنمۇ بويتاقلىق تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن پۇلغا موھتاج بولۇپ قې-لىپ، ئىلاجسىزلىقتىن ئۇنىڭ ئالدىغا باردىم. مەن ئۆز مەقسىتىمنى ئېيتسام، ئۇ مەندىن ھېچقانداق قەرز ئالمى-غانلىقىنى ئېيتىپ، مىڭ تىللانى قايتۇرۇشتىن باش تار-تىۋاتىدۇ. شۇڭا، مۇشۇ مىڭ تىللايىمنى ئېلىپ بېرەمدى-كىن دەپ ئالدىلىرىغا كەلدىم، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپ-تۇ. سەمەتنىڭ سۆزى تۈگىگەندىن كېيىن قازى ئەمەتكە: «سەنچۇ؟» دېگەن مەنىدە قاراپ قويۇپتۇ. ئەمەت ئورنىدىن تۇرۇپ:

— سەمەت بىلەن قىيامەتلىك دوست بولۇشقىنىمدىن باش تارتمايمەن. شۇنداق تۇرۇقلۇق دوستۇمغا خىيانەت قى-لىش ماڭا نومۇس ئەمەسمۇ. سەمەت بۇنى بىلمەي، مېنىڭ خاتىرجەم تۇرمۇشۇمغا كۆزى قىزىرىپ ماڭا ھەسەت قى-لىۋاتىدۇ، بوھتان چاپلاپ مەندىن نەپ ئالماقچى بولۇۋاتى-دۇ. مەن بىر سودىگەرنىڭ ئوغلى تۇرسام، قانداقمۇ ناۋاي-نىڭ ئوغلىدىن قەرز ئالاي، بۇ قانداقمۇ ئەقىلغا سىغسۇن! شۇڭا، قازى ئاخۇنۇم، مەن سەمەتنىڭ ماڭا بوھتان چاپلى-غانلىقى ئۈچۈن ئەرز قىلىپ كەلدىم، — دەپ سۆزىنى تۈگىتىپتۇ.

قازى ئۇلارنىڭ ئەرز - دەردلىرىنى ئاڭلاپ بولۇپ، يې-نىدا ئولتۇرغان قىزىغا: «قانداق بىر تەرەپ قىلىمىز؟» دې-گەن مەنىدە قاراپتۇ. قىزمۇ ئاتىسىنىڭ مەقسىتىنى چۈشى-

نىپ باش لىڭشىتىپ قويۇپتۇ. قازى قىزنىڭ ئىشارىتىد-
دىن ئىشنىڭ ھەل بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ:
— سىلەرنىڭ بۇ ئەرزىڭلار ئادەتتىكى ئىش ئىكەن،
بۇنى قىزىم بىر تەرەپ قىلسۇن، مەن ئارىلاشماي، — دەپ
قىزنىڭ ھەل قىلىشىغا ھاۋالە قىلىپ، ئەسنىگىنىچە كۆ-
زىنى يېرىم يۇمۇپ، مامۇق تەكيىگە يۆلىنىپ يېتىپتۇ.
قىز ئاتىسىنىڭ ئىجازىتىنى ئالغاندىن كېيىن:
— گەپ - سۆزۈڭلاردىن قارىغاندا ئىككىڭلار ياخشى
دوستلاردىن ئىكەنسىلەر. شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە ئىككىڭلار
دەۋاگەر ئىكەنسىلەر، ئەگەر بىرىڭلارنىڭ يالغان بولۇپ
قالسا، يۈزۈڭلارغا سەت، دوستلۇقۇڭلارغىمۇ تەسىر يېتىدۇ،
شۇڭا بىرىڭلار دەۋادىن كەچسەڭلار ياخشى بولارمىكىن، —
دەپ سىنچى كۆزلىرى بىلەن ئۇلارغا تىكىلىپتۇ. سەمەت

قىزىرىپ ـ تاتىرىپ، تىرنىقىنى تاتىلىغىنىچە يەرگە قاراپ جىم تۇرۇپتۇ، ئەمەت بولسا قىزنىڭ كۆزىدىن ئۆزىنى ئېلىپ قېچىپ:

— پۇل دېگەن كىمگە ئاچچىق؟ — دەپ دوق قىپتۇ.

قىز ئۇلارنىڭ ئىش ـ ھەرىكەتلىرىدىن، سۆزلىرىدىن دەرھال بىر ئەقىل تېپىپتۇ ـ دە، سەمەتكە قاراپ:

— دەۋاگەر سەمەت، سىز ئەمەتكە قەرز بەرگەندە ئۇنىڭدىن تىلخەت ئالمىغانمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— ياق، مەن ئۇنىڭغا ئىشىنىپ تىلخەت تەلەپ قىلمىغانىكەنمەن، — دەپتۇ سەمەت. قىز سەل ئويلىنىۋېلىپ، سەمەتتىن يەنە:

— سىز پۇلنى ئەمەتكە قەيەردە بەرگەن؟ يېنىڭلاردا ھېچكىم يوقمىدى؟ — دەپ سوراپتۇ.

ئاق كۆڭۈل، ساددا سەمەت قىزنىڭ سوئالىنى ئاڭلاپ ئېلىم ـ بېرىم قىلغان چاغدىكى ئورۇننى ئېسىگە كەلتۈرۈپ:

— ھە، راست، مەن پۇلنى ئۇنىڭغا بىر تۈپ ئۈجمە دەرىخىنىڭ سايىسىدە ئولتۇرۇپ بەرگەنىدىم، ئەمما يېنىمىزدا ھېچكىم يوق ئىدى، — دەپتۇ. قىز بۇ جاۋابنى ئاڭلاپ، دەرھال:

— دۇرۇس، سىلەرنىڭ ئېلىم ـ بېرىم ئىشلىرىڭلارغا شۇ ئۈجمە دەرىخى گۇۋاھ بولالايدۇ، — دەپتۇ ـ دە، سەمەتكە، — سىز دەرھال ئۈجمە دەرىخىدىن سوراپ كېلىڭ. ئەگەر راستىنلا پۇل قەرز بەرگەن بولسىڭىز،

ئۇجمە دەرىخى گۇۋاھلىقتىن ئۆتىدۇ. تېز بېرىپ، تېز قايـ-
تىپ كېلىڭ، — دەپ سەمەتنى يولغا ساپتۇ.

ئەمەت، بۇ قىزنىڭ ماڭا يالغۇز قىلىدىغان گەپ -
سۆزى بولسا سەمەتنىڭ بۆكىگە جىگدە سېلىپ يولغا سالـ-
غىنى ئوخشايدۇ... دېگەنلەرنى ئويلاپ قىزغا تەلمۈرۈپ
قاراپتۇ. قىز ئۆز يېنىدا ئەمەت يوقتەكلا پەرۋاسىز ئولتۇ-
رۇپتۇ. بۇ ھال ئەمەتكە ئار كېلىپ، يەنە، بۇ ئالجىپ قالـ-
غان قىز ئوخشايدۇ، شۇنداق بولسا تازا ياخشى بولغىنى.
مەن چىشىم چىقىپ مۇشۇ كۈنگىچە دەرەخ گۇۋاھلىقتىن
ئۆتۈپتۇ دېگەننى ئاڭلاپ باقمىغان، راستتىنلا ئەخمەق قىز
ئىكەن، دېگەنلەرنى ئويلاپ، ئۆزىنى مەغرۇر تۇتۇپ، گىدەيـ-
گىنىچە ئولتۇرۇپتۇ. ئارىدىن بىر ئاش پىشىم ۋاقىت ئۆتـ-
كەن بولسىمۇ، سەمەت قايتىپ كەلمەپتۇ. بۇ چاغدا قىز:

— سەمەت ئەجەب قايتىپ كەلمەيدىغۇ؟ — دەپ ئەمەتـ-
تىن سوراپتۇ. ئەمەت ئۆزى ئۇچۇن چۆچۈرىنى خام ساناپ
ئولتۇرغاچقا، قىزنىڭ سوئالىغا ئويلانمايلا:

— بەلكىم ئۇ ئۇجمە دەرىخىنىڭ تۈۋىگە ئەمدى يېتىپ
بارغاندۇ، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

سەمەت ئۇجمىنىڭ تۈۋىگە بېرىپ، جاۋاب ئالالمىغاندىن
كېيىن قايتىپ كېلىپ، بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە تىرنىقىـ-
نى تاتىلاپ لام - جىم دېمەي تۇرۇپتۇ. قىز سەمەتنىڭ
بىچارە قىياپىتىنى كۆرۈپ، ئېچىنغان ھالدا:

— ئۇجمە دەرىخى نېمىدەپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى؟ —

دەپتۇ. سەمەت:

— مەن ئۇجمىگە خېلى يالۋۇرغان بولساممۇ، ھېچ-قانداق سادا چىقمىدى، — دەپتۇ. قىز سەمەتنىڭ ساد-دىلارچە بەرگەن جاۋابىنى ئاڭلاپ مىيىقىدا كۈلۈپ:

— ئاق كۆڭۈل يىگىت، سىز تولىمۇ ساددا، ئاق كۆ-ڭۈل ئىكەنسىز. سىز قاچان دەرەخنىڭ زۇۋانغا كىرىپ سۆزلىگىنىنى كۆرگەن؟ لېكىن، سىز ئۇجمە تۈۋىگە يېتىپ بارغۇچە ئۇجمە بۇ يەرگە كېلىپ سىزنىڭ قەرز بەرگەنلى-كىڭىزگە گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى. ئاشۇ ئۇجمە تۈۋىدە بەرگەن-لىكىڭىز ئېنىقلاندى، — دەپتۇ.

«ئوغرىنىڭ يۈرىكى پوك - پوك» دېگەندەك، قىزنىڭ سۆزىنى ئاڭلىغان ئەمەت چاچراپ تۇرۇپ دەرھال ئېتىراز بىلدۈرۈپتۇ:

— ئەلمىساقتىن بۇيان كىم دەرەخنىڭ سۆزلىگەنلى-كىنى كۆرگەن؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە، مەن سىزنىڭ يېنىڭىزدىن بىردەممۇ ئايرىلمىسام، قانداق قىلىپ ئۇجمە بۇ يەرگە كې-لىپ گۇۋاھلىقتىن ئۆتسۇن. بۇ يەرگە كەلگەن بولسا، مەن-مۇ كۆرمەسمىدىم. سىز سەمەتكە يان بېسىۋاتىسىز !

قىز ئەمەتكە قاراپ مەسخىرىلىك كۈلۈپ، كەسكىن قىلىپ:

— كونىلار: «قورسىقىڭىنىڭ ئاغرىقى بولمىسا، تاۋۇز يېيىشتىن قورقما» دەپتىكەن. ئەگەر سىز پاك بولسىڭىز، قۇشقاچ تىلىڭىز چىقىپ، نېمە ئۈچۈن سېرىق قۇشقاچتەك

بىلجىرلايسىز؟ سىز تىللالارنى شۇ ئۈجمە دەرىخىنىڭ تۈۋىدە ئالمىغان بولسىڭىز، سەمەتنىڭ قايسى ئۈجمە دەرىخىنىڭ يېنىغا، قانچىلىك ۋاقىتتا يېتىپ بارىدىغانلىقىنى قانداق بىلىسىز؟ — دەپتىكەن، ئەمەت لام - جىم دېيەلمەي قاپتۇ. ئاخىردا ئۆزىنىڭ يالغان ئېيتقانلىقىغا قاتتىق پۇشايمان قىپتۇ. سەمەتنىڭ ئاق كۆڭۈل، ساددا، سەمىمىي ئىكەنلىكىنى كۆرگەن قازىنىڭ قىزى سەمەتكە ئاشىق بولۇپ قاپتۇ. كېيىنچە ئۇلار مەقسەت - مۇرادىغا يېتىپ، بىرلىكتە ئەلنىڭ يىغىسىنى يىغلاپ ئۆتۈپتۇ.

ئېيتىشلارغا قارىغاندا: «يالغانچىنىڭ قۇيرۇقى بىر تۇتام» دېگەن ماقال ئەمەت بىلەن سەمەت ئوتتۇرىسىدا بولۇپ ئۆتكەن شۇ ئىشتىن قالغانىكەن.

باي بىلەن چاكار

بۇرۇنقى زاماندا مامۇتاخۇن دېگەن بىر كەمبەغەل ئۆت-كەنىكەن. ئۇ ئاق كۆڭۈل بولۇپ، ئاچ كۆز، زالىم بايلارغا بەكمۇ ئۆچ ئىكەن. بۇ ئادەم ياشىغان يۇرتتا بىر ئاچ كۆز باي بار ئىكەن. ئۇ يىل بويى ئادەملەرنى ئىشلىتىپ، ھەق-قىنى بەرمەك تەس كېلىپ، قەستلەپ ئۆلتۈرۈۋېتىدىكەن. بارا - بارا بۇ بايغا ئىشلەيدىغانلار ئازىيىپ كېتىپتۇ، ئا-خىر ئۇنىڭغا ھېچكىم ئىشلەپ بەرگىلى ئۇنىماپتۇ. بىر كۈنى باي مامۇتاخۇننىڭ ئالدىغا كەپتۇ. مامۇتاخۇن ئۇنداق ئويلاپ، مۇنداق ئويلاپ،ئاخىرى كۆڭلىگە بىر ئىشنى پۈكۈپ بايغا ئىشلەپ بېرىشكە ماقۇل بولۇپ:

— مېنىڭ بەش شەرتىم بار. شۇنىڭغا كۆنسىلە، ئىش-لەيمەن، بولمىسا، ئىشلىمەيمەن، — دەپتۇ.

— قېنى، شەرتلىرىڭنى ئېيتقىن، — دەپتۇ باي.

— بىرىنچىسى، مېنىڭ ئىش ھەققىم ئۇچۇن ئون چارەك بۇغداي، ئون بەش چارەك قوناق بېرىلا. بۇغداي، قوناقنى ئۆزۈمنىڭ كۆرەمدە ئۆلچەپ ئالىمەن. ئىككىنچى-

سى، بىر ماڭغان يولدا ئىككىنچى قېتىم ماڭمايمەن. ئۈ-
چىنچىسى، كۆلنى كۆتۈرەلمەيمەن. تۆتىنچىسى، مىڭلىغان
بەللەرنى كېسەلمەيمەن. بەشىنچىسى، تاغنىڭ بېشىنى
چۇشۇرەلمەيمەن، — دەپتۇ ماموتاخۇن.

ئىشلەتكىلى ئادەم تاپالماي تۇرغان باي بۇ شەرتلەرگە
ماقۇل بوپتۇ ۋە: «يىل ئاخىردا بەربىر ئۇنى ئۆلتۈرۈۋېتىد-
مەن. ئىش ھەققى بېرىش دېگەن يوق گەپ. باشقا شەرتى-
لەرگە كەلسەك، مەن ئۇنى شۇنداق ئىشلارغا سالاتتىمۇ؟ »
دەپ ئويلاپتۇ ۋە تىلخەت بېرىپتۇ.

بىر كۇنى باي ماموتاخۇنغا:

— ھەي چاكار، ماڭ، سۇ ئەكەل، — دەپتۇ.

— باي ئاكا، بەرگەن تىلخەتلىرىگە ئەمەل قىلسىلا، —
دەپتۇ ماموتاخۇن.

— ئەمەل قىلماي نېمە قىلدىم؟ — دەپتۇ باي، —
مەن سېنى سۇ ئەكەل دەۋاتىمەن.

— مەن سىلىگە: «كۆلنى كۆتۈرەلمەيمەن» دېگەن ئە-
مەسمىدىم؟ ئاڭلىمىغانمۇ يا؟ — دەپتۇ ماموتاخۇن. بۇ گەپ-
نى ئاڭلىغان باي ئۇ ئوتتۇرىغا قويغان شەرتلەرگە
ئوبدانراق ئويلاپ ئاندىن ماقۇل دېمىگىنىگە پۇشايمان قىلىپ
دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، سۇنى ئۆزى ئەكەپتۇ.

كۇنلەر ئۆتۈپ بىر كۇنى باي ماموتاخۇننى تاغدىن ئوتۇن
ئەكېلىشكە بۇيرۇپتۇ.

— ۋاي باي ئاكا، مەن: «تاغنىڭ بېشىنى چۇشۇرەلمەي-

مەن» دېگەندىمغۇ؟ — دەپتۇ ماموتاخۇن.

— مەن سېنى تاغنىڭ بېشىنى چۈشۈر دېمىدىم، ئۇ-قۇۋۋاتامسەن، تاغدىن ئوتۇن ئەكەل دەۋاتىمەن ! — دەپ ۋارقىراپتۇ باي.

— باي ئاكا، تازىمۇ دۆت ئىكەنلا، تاغقا بېرىپ ئوتۇن كەسلەش تاغنىڭ بېشىنى چۈشۈرگەنلىك ئەمەسمۇ؟ — دەپ-تۇ ماموتاخۇن.

باي گەپ قىلالماي قاپتۇ. شۇنداق قىلىپ، ماموتاخۇن باينىڭ ئىشىنى يەپ، قاچىسىنى بىكارلاپ، باينىڭ جېنىغا تېگىپتۇ. ئەتىياز كېلىپ، تېرىلغۇ مەزگىلى بوپتۇ. باي:

— ھەي چاكار، ماڭ، يەرلەرنى ھەيدە، بۇ ئىشنىغۇ قىلارسەن؟ — دەپتۇ ماموتاخۇنغا.

— ۋاي باي ئاكا، نېمە دەۋاتىلا؟ مەن: «بىر ماڭغان يولۇمدىن ئىك-كىنچى قېتىم ماڭماي-مەن» دېمىدىمۇ؟ — دەپتۇ ماموتاخۇن كۈلۈپ تۇرۇپ. باي ئۇنى دېسە، ئۇ بۇنى دەپ، بايغا زادىلا گەپ بەرمەپتۇ. باي ئۇنى دەۋا قىلىپ قازىنىڭ ئالدىغا سۆرەپ ئاپىراي

دېسە، دەۋادا ئۆزىنىڭ يېڭىلىپ، ئوسال بولىدىغانلىقىنى بىلگەچكە، ئامالسىزلىقتىن ئۆزىنىڭ گۆشىنى ئۆزى يېگۈ-دەك بوپتۇ.

ئەتىياز كېتىپ ياز كەپتۇ. ئورما ۋاقتىمۇ بولۇپ قاپ-تۇ. باي ماموتاخۇننى ئورما ئوروشقا بۇيرۇپتۇ.

— ۋاي باي ئاكا، ۋەدىلىرىگە زادىلا ۋاپا قىلمايدىكەنلا، مەن: «نورغۇن بەللەرنى كېسەلمەيمەن» دېمىگەنمىدىم؟ ئىد-شەنمىسىلە، تىلخەتنى كۆرۈپ باقسىلا، — دەپتۇ ماموتا-خۇن. بۇ گەپنى ئاڭلىغان باي ئاچچىقىدا يېرىلغۇدەك بولۇپ:

— يوقال كۆزۈمدىن ! — دەپ ۋارقىراپتۇ. بۇ گەپنى ئاڭلىغان ماموتاخۇن كۈلۈپ كېتىپ:

— ئالدىرىمىسىلا، مەن بۇ ئۆيدە بىر يىلدەك ئىشلى-دىم، ئىش ھەققىمنى بەرمەملا؟ — دەپتۇ.

بۇنىڭدىن قۇتۇلغىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلگەن باي ئاخىر ئون چارەك بۇغداي، ئون بەش چارەك قوناق بېرىش-كە مەجبۇر بوپتۇ. چاكار ئۆيىگە بېرىپ تىلخەت بىلەن ئۆز كۇرسىنى ئېلىپ كەپتۇ. بۇ كۇرە ئىنتايىن يوغان بولۇپ، يىگىرمە ئادەم ئاران كۆتۈرەلەيدىكەن.

— نېمە ئۇ؟ — دەپ ۋارقىراپتۇ باي.

— ئاستا گەپ قىلسىلا، — دەپتۇ ماموتاخۇن، — سىلى ماۋۇ تىلخەتنى ئوقۇپ باقسىلا. بىز دەسلەپ قىلىش-قان بۇ توختامدا نېمە دېيىشكەنىدۇق؟

— سىنىڭ بۇ كۆرەڭنى مەن ئۇ چاغدا كۆرمىگەن تۇرسام، — دەپتۇ باي.

— شۇ چاغدا نېمە ئۈچۈن كۆرۈپ باقمىغان؟ — دەپتۇ مامۇتاخۇن. بۇ تالاش - تارتىشتا ئۇ ئاخىر يېڭىپ چىقىپتۇ.

شۇنىڭ بىلەن ئاشۇ يوغان كورىدە ئۆلچەپ تارتىپ ئون چارەك بۇغداي، ئون بەش چارەك قوناقنى ئاپتۇ. باينىڭ ئاشلىقى مامۇتاخۇننىڭ ئىش ھەققى ئۈچۈن ئاران چىقىش قىپتۇ. باينىڭ ئاشلىق ئامبارلىرى ھايت - ھۇيت دېگۇچىلا قۇرۇپتۇ. ئاچ كۆز باي دەرد - ئەلەمگە چىدىماي بىر كېچىدىلا يوقىلىپ كېتىپتۇ. مامۇتاخۇن شۇ يۇرتتىكى بارلىق كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بوپتۇ ۋە بايدىن ئالغان ئاشلىقنى كىشىلەرگە بۆلۈپ بېرىپتۇ.

پادشاھنىڭ كەنجى قىزى

بۇرۇنقى زاماندا بىر پادىشاھ ئۆتكەنىكەن. ئۇنىڭ ئۈچ قىزى بار ئىكەن. بىر كۈنى پادىشاھ ئۈچ قىزىنىڭ ئەقلىنى سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، ئۇلارنى يېنىغا چاقىرىپتۇ.

— مەن قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ پادىشاھ چوڭ قىزىدىن.

— سىز ناۋاتتەك تاتلىق، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ چوڭ قىزى پادىشاھقا. پادىشاھ يەنە ئوتتۇرانچى قىزىدىن:

— مەن قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىز قەنتتەك تاتلىق، — دەپتۇ ئوتتۇرانچى قىزى پادىشاھقا. پادىشاھ كەنجى قىزىدىن:

— مەن قانداق؟ — دەپ سوراپتۇ.

— سىز تۇزدەك، — دەپتۇ كەنجى قىزى پادىشاھقا.

پادىشاھ ئۈچ قىزىنىڭ جاۋابىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، چوڭ قىزى بىلەن ئوتتۇرانچى قىزىنىڭ بەرگەن جاۋابىدىن ناھايىتى خۇش بوپتۇ، ئۇلارغا ئىنئام بېرىپتۇ، كەنجى قىزىنىڭ بەرگەن جاۋابىغا ئاچچىقى كېلىپ: «ئۇنى ئوردىدىن

ھەيدەپ چىقىرىپ، چەت يېزىغا ئاپىرىپ پۇت ـ قولى تۇت-ماس بىرىگە چىتىپ قويۇڭلار» دەپتۇ لەشكەرلىرىگە.

پادىشاھنىڭ ئىككى قىزى دادىسى بىلەن ئوردىدا بايا-شات تۇرمۇش ئۆتكۈزۈپتۇ. كەنجى قىزى پادىشاھنىڭ پەرما-نى بويىچە چەت بىر يېزىدا پۇت ـ قولى تۇتماس بىر يى-گىت بىلەن مەجبۇرىي بىر ئۆيدە ئەر ـ خوتۇن بولۇپ ئۆ-تۈپتۇ. كەنجى قىز ئامالسىز مەھەللىدىكى قوشنىلىرىنىڭ كىرلىرىنى يۇيىدىغان، نان ياقىدىغان، بالا باقىدىغان ئىشلارنى قىلىپ تۇرمۇشلىرىنى قامداپتۇ. بىر كۈنى قىز: «ئازراق پۇل يىغقاندىم، سىزنى تېۋىپقا كۆرسىتەي» دەپ يىگىتكە مەسلىھەت قىپتۇ. يىگىت ئۇنىماپتۇ. قىز يىگىت-نىڭ ئۇنىمىغىنىغا قارىماي، ئۇنى يۇدۇپ تېۋىپقا كۆرسەت-كىلى ئېلىپ مېڭىپتۇ. يولنىڭ يېرىمىغا كەلگەندە، قىز ھېرىپ قېلىپ بىر كۆل بويىدا دەم ئاپتۇ.

ــ سىز مېنى كۆتۈرۈپ جاپا چەكتىڭىز، مەن مۇشۇ كۆل بويىدا ئولتۇرۇپ تۇراي، تېۋىپقا سىزلا بېرىپ دورىنى ئەكېلىڭ، ــ دەپتۇ يىگىت قىزغا.

قىز دورا ئېلىپ كېلىشكە مېڭىپتۇ. يىگىت كۆل بو-يىدا ئولتۇرۇپتۇ. يىگىت بىر ئاش پىشىم ساقلاپتۇ، قىز كەلمەپتۇ. بىر ۋاقىتتا كۆل بويىدا ياۋا ئۆردەكلەر پەيدا بوپتۇ. ئۇلار كۆلگە چۈشۈپ چىقىسىلا، رەڭگى ئۆزگىرىپ چىقىدىكەن، تۇرۇپ ئاق، تۇرۇپ قارا، تۇرۇپ ئالا بولىدى-كەن. بۇنى كۆرگەن يىگىت ھەيران قېلىپ، بۇ قانداق

سىردۇ؟ مەنمۇ بىر چۈشۈپ چىقىپ ئۆزگىرىپ قالسام ئە-
جەب ئەمەس، دېگەن ئوي بىلەن ئۆزىنى كۆلگە ئېتىپتۇ،
بىر چۆكۈپلا يەتتە ئەزايى ساق بىر يىگىتكە ئايلىنىپ قاپ-
تۇ، بۇنىڭدىن ئۆزىمۇ ھەيران قاپتۇ، شۇ ھالەتتە ئولتۇر-
سا، قىز بىرمۇنچە دورىلارنى ئېلىپ كەپتۇ. قىز يىگىتنى
تونۇيالماي:

— بۇ يەردىكى ئاغرىق بىر يىگىتنى كۆردىڭىزمۇ؟ —
دەپ سوراپتۇ.

— مەن بولىمەن، — دەپتۇ يىگىت قىزغا.

قىز ئىشەنمەپتۇ، يىگىت قىزغا بولغان ئىشنى تەپسى-
لىي سۆزلەپ بېرىپتۇ. ئۇلار خۇشال - خۇرام ئۆيىگە
قايتىپتۇ.

ئەر - خوتۇن ئىككىسى ھەر كۈنى تاغقا چىقىپ ئوتۇن
ئەكېلىپ سېتىپ كۈن ئۆتكۈزىدىكەن. بىر كۈنى تاغدا ئو-
تۇن تېرىۋېتىپ بىر ئۆلۈك يىلان ئۇچراپتۇ، يىگىت لازىم
بولۇپ قالار دەپ ئۆيىگە ئالغاچ كېلىپ ئۆگزىگە تاشلاپ
قويۇپتۇ. شۇ يىلى چوڭ قىيان كېلىپ نۇرغۇن جايلار،
شەھەرلەر ئاپەتكە ئۇچراپتۇ. ئادەمزات بارمايدىغان يەرلەردىن
ئوزۇق ئىزدەپ يۈرگەن بىر قاغا قىيان ئېلىپ كەلگەن
بىر تىزىق مەرۋايىتنى پارقىرىغان رەڭگىگە قاراپ يىلان
ئوخشايدۇ، دەپ يەردىن چوقۇپ ئېلىپ ئۇۋىسى تەرەپكە
ئۇچۇپ كېتىۋاتسا، ھېلىقى ئوتۇنچىلارنىڭ ئۆگزىسىدە بىر
ئۆلۈك يىلان تۇرغۇدەك. قاغا ئۇنىمۇ چوقۇپ ئالىمەن دەپ

ئاغزىدىكى بىر تىزىق مەرۋايىتنى ئۆگزىگە چۈشۈرۈپ قويۇپ يىلاننى چىشلەپتۇ ـ دە، ئۇچۇپ كېتىپتۇ. بىر كۈنى كەنجى قىز ئۆگزىگە ئوتۇن ئالغىلى چىقسا، بىر تىزىق مەرۋايىت تۇرغۇدەك. ئۇنى ئېلىپ چۈشۈپ، ئېرى بىلەن مەسلىھەت قىلىپ، كۈنىگە بەشتىن بازارغا ئاپىرىپ سېتىپ، پۇلىغا بىر جاي سېلىپ، ئۆزلىرى يەر ئېچىپ، مال بېقىپ باي ئائىلىگە ئايلىنىپتۇ. كەنجى قىز ئاتا ـ ئانىسىنى سېغىنىپ، ئېرىنى ئاتا ـ ئانىسىنى ئۆيگە ئېلىپ كېلىشكە ئەۋەتىپتۇ. يىگىت بىر بېرىپتۇ، ئۇلار كەلمەپتۇ، ئىككى بېرىپتۇ، كەلمەپتۇ، ئۈچىنچى قېتىم: «پادىشاھىئالەم، مەن سىلەرنى بىر مېھمان قىلىۋېلىش ئۈچۈن چاقىرغىلى ئۈچ قېتىم كەلدىم، بارمىسىلا، زادىلا بولمايدۇ» دەپ تۇرۇۋاپتۇ. ئاخىر پادىشاھ ماقۇل بولۇپ، خوتۇنى بىلەن ئىككى قىزىنى ئېلىپ كەنجى قىزنىڭ ئۆيىگە بېرىپتۇ. كەنجى قىز ئۇلارنى ئېسىل ئۆيلەردە ياتقۇزۇپتۇ، ئەتىسى چوڭ زىياپەت تەييارلاپتۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىغا ھەر خىل مېۋىلەرنى، ھەر خىل تاماقلارنى كەلتۈرۈپتۇ. كەنجى قىز ئاشخانىدىكى ئاشپەز ئۇستىلارغا ھەرقانداق تاماق ۋە گۆشلەرگە تۇز ئىشلەتمەيسىلەر دەپ بۇيرۇپتۇ. پادىشاھ ئۆي ئىگىلىرىنى تونۇيالماي ئولتۇرۇپتۇ. پادىشاھ قايسىلا تاماقنى يېسە تۇزسىز، بەتتەم تۇرغۇدەك. پادىشاھ ئۇنىڭ سەۋەبىنى ئۇقماقچى بولۇپ قىزنى چاقىرتىپ:

— بىزنى مېھمان قىلغانلىقىڭلارغا رەھمەت. لېكىن،

نېمە ئۇچۇن تاماقلارغا تۇز سالمايسىلەر؟ بۇ سەۋەنلىك كىمدە؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن تۇزنىڭ رولىنى ۋە قىممىتىنى ئوبدان بىلىمەن، لېكىن مەن تۇزدىن يىرگىنىپ كەتكەندىم، شۇڭلاشقا ئائىلە خىزمەتچىلىرىمىز تۇزنى ئىشلەتمىگەن ئوخشايدۇ، — دەپتۇ قىز پادىشاھقا.

بۇ سۆزنى ئاڭلىغان پادىشاھ مېھمان قىلغان قىز ئۆزىنىڭ كەنجى قىزى ئىكەنلىكىنى ئۇقۇپ باغرىغا بېسىپتۇ، بىر ئائىلە كىشىلىرى جەم بوپتۇ. پادىشاھ ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىغا پۇشايمان قىپتۇ، كەنجى قىزىنىڭ ئەقلىگە باركاللا ئېيتىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى قايتۇرۇپ كېتىپ، كۈيئوغلىنى ئۆز ئورنىغا پادىشاھ قىلىپ ئولتۇرغۇزۇپتۇ.

بېگىمنىڭ تايغىنى

ئۆتكەن زامانلارنىڭ بىرىدە، زامان زورنىڭ، تاماشا
كورنىڭ ۋاقتىدا قەييۇم پالۋان ئاتلىق بىر ئوۋچى ئۆتكە-
نىكەن. ئۇ ئوقيا ۋە شىكارغا ئۆگىتىلگەن بىر تايغىنى بى-
لەن ئوۋچىلىق قىلىپ، تۇرمۇشتا قىسىلماي، باشقىلارغا
ھاجىتى چۈشمەي ياشايدىكەن. شۇ يۇرتنىڭ بىر بېگى بو-
لۇپ، تولىمۇ ئاچ كۆز، يەنە كېلىپ تولىمۇ زومىگەر ئى-
كەن. ئۇ ئۆزىگە يېقىپ قالغان قانداقلا نەرسە بولسا، كىم-
نىڭ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىر ئامال قىلىپ تارتىۋالى-
دىكەن، شۇڭلاشقىمۇ ئۇنىڭ ئۇيۇر - ئۇيۇر يىلقىلىرى،
سانسىزلىغان قوي، كالىلىرى، ئۆيىدە نەچچە ئونلىغان خو-
تۇن - دېدەكلىرى ۋە خىزمەتكارلىرى بار ئىكەن. بۇ بەگ
شىكارغا ئامراق بولۇپ، پات - پاتلا خىزمەتكارلىرى بىلەن
تايغانلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ شىكارغا چىقىدىكەن ۋە كۆپ
ھاللاردا قەييۇم پالۋان بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالىدىكەن. قەي-
يۇم پالۋان ناھايىتى ئۇستا مەرگەن بولۇپ، ئاتقان ئوقى
زايە كەتمەيدىكەن. ئېتىۋالغان توشقان، تۈلكە، جەرەنلەرنى

تايغىنى قەييۇم پالۋاننىڭ ئالدىغا يەتكۈزۈپ كېلىدىكەن. بەگ قەييۇم پالۋان بىلەن دوقۇرۇشۇپ قالغان كۈنلىرى ھېچنېمە ئۇقلىيالمايدىكەن. نەتىجىدە، قەييۇم پالۋان ئېتىۋالغان ئۇۋلىرىدىن بەگكە ھەدىيە قىلسا بەگنىڭ ئىززەت ـ نەپسىگە تېگىپ، ئۇنى تولىمۇ خاپا قىلىدىكەن. بەگ بولسا، ئۆزىنىڭ بىر يۇرت بېگى تۇرۇقلۇق بىر يالاڭ تۆش بىلەن يالغۇز تايغانغا ئۆزىنىڭ ئولجىسىنى تارتقۇزۇپ قويغىنىدىن تولىمۇ نومۇس قىلىدىكەن. بەگ شۇ قورساق كۆپۈكىدە ئۆزىنىڭ بىرقانچە تايغىنىنى قەييۇم پالۋاننىڭ تايغىنىغا سېلىپ تالاتماقچى بولسىمۇ، ئەمما بەگنىڭ تايغانلىرى قەييۇم پالۋاننىڭ تايغىنىنىڭ يېنىغا كېلە ـ كەلمەيلا قۇيرۇقىنى قىسىپ غىڭشىپ كېتىپ قالىدىكەن. بۇ ئىش بەگنى تېخىمۇ ئوسال ھالغا چۈشۈرۈپ قويىدىكەن. نومۇسقا چىدىمىغان بەگ قەييۇم پالۋاننىڭ تايغىنىنى قولغا چۈشۈرۈشكە نىيەت قىپتۇ.

بىر كۈنى بەگ قەييۇم پالۋاننى چاقىرتىپ، ئۇنىڭ ھېلىقى تايغىنىنى ئۆزىگە بېرىشنى، بۇنىڭ بەدىلىگە ياراملىق بىر ئات بىلەن ئۆزىنىڭ تايغانلىرىدىن بىرنى تۇتۇۋېلىشنى ئېيتىپتۇ. قەييۇم پالۋان ئۆزىنىڭ بۇ سادىق ھەمراھىدىن ئايرىلىشقا كۆڭلى قىيمىسىمۇ، ئەمما بەگنىڭ بەربىر تارتىۋالىدىغانلىقىنى پەملەپ، ئۇنىڭدىن باشقىچە بىر ئۇسۇل بىلەن ئۆچىنى ئېلىشقا نىيەت قىپتۇ ـ دە، بەگكە ئۆزىنىڭ تايغىنىنى بېرىشكە رازى ئىكەنلىكىنى

بىلدۇرۇپتۇ. بەگ شۇ يەردىلا مۇلازىملىرىدىن بىرىنىڭ ئىپ-تىنى قەييۇم پالۋانغا تۇتقۇزۇپ، يەنە ئۆزىنىڭ تايغانلىرى-دىن بىرىنى تۇتۇۋېلىشنى ئېيتىپتۇ. قەييۇم پالۋان بەگكە قاراپ تەزىم بەجا كەلتۈرگەندىن كېيىن:

— بېگىم، ئۆزلىرىنىڭ بۇ ئىلتىپاتلىرىغا مىڭ مەر-تەم شۈكۈر. يەنە پېقىرنىڭ كىچىككىنە بىر ئىلتىماسىنى يەردە قويماسلىقلىرىنى تۆۋەنچىلىك بىلەن سورايمەن، — دەپتۇ.

— قېنى، خوش، سۆزلە، — دەپتۇ بەگ قەييۇم پالۋانغا قاراپ.

— ماڭا ئاۋۇ تايغانلىرىنى بەرسىلە، — دەپتۇ ئۇ ئەڭ ئورۇق ۋە كۆرۈمسىز بىر تايغاننى كۆرسىتىپ، — بۇ تاي-غاننى شىكارغا ئۆگىتىۋالغۇچە، ئۆزۈمنىڭ تايغىنىنى بىر ئاي مۆھلەت بىلەن ئۆزۈمگە قالدۇرغان بولسىلا، — دەپتۇ. بەگ بولسا قەييۇم پالۋاننىڭ ئەڭ رەزگى بىر تايغاننى تۇت-قىنىغا ئىچىدە خۇش بولۇپ، ئۇنىڭ «كالتە پەم» لىكىدىن كۈلۈپتۇ، شۇنداقتىمۇ:

— بوپتۇ ئەمىسە، لېكىن بىر ئايدىن بىر كۈنمۇ ئۆت-كۈزمەيمەن، — دەپتۇ ھەمدە تايغىنىنى ئوبدان بېقىشنى تاپشۇرۇپتۇ - دە، خىزمەتكارلىرىنى ئېلىپ ئۆيگە قايتىپ كېتىپتۇ.

قەييۇم پالۋان ئۆيگە كەلگەندىن كېيىن، ئىككى تاي-غاننى ئىككى خىل ئۇسۇل بىلەن بېقىپتۇ ۋە ئۆگىتىشكە

كىرىشىپتۇ، يەنى بەگدىن ئالغان ھېلىقى كۆرۈمسىز تاي-
غاننى كۆڭۈل قويۇپ شىكارغا يارامىلىق قىلىپ ئۆگىتىپ-
تۇ، بەگكە بېرىشكە تېگىشلىك تايغاننى بولسا مايلىق يې-
مەكلىكلەر بىلەن بېقىپ، بەگنىڭ ئۆزىگە ئوخشاش سەمرىد-
تىپتۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، شىكارغا ئاچىقىپ ئەمدىلا
ئۆلجىغا تاشلىناي دېگەندە چاقىرتۋېلىپ مايلىق گۆشلەرنى
يېگۈزۈپتۇ. بىر ئاي توشۇشقا بىرنەچچە كۈن قالغاندا بۇ
تايغان شۇنداق ئۆگىتىلىپتۇكى، ئۆلجىغا يېتەي دېگەندە
خۇددى تەرەت قىلىدىغاندەك زوڭ ئولتۇرۇۋالىدىغان ھالغا
كەپتۇ. بىر ئاي توشقاندا بەگ ھېلىقى تايغاننى ئالدۇرۇپتۇ.
ئۇنىڭ ئاۋۋالقىدىنمۇ سېمىز ۋە يوغىناپ كەتكەنلىكىدىن
كۆڭلى سۆيۈنۈپتۇ ھەمدە ئۇنى شىكارغا سىلىشقا ئالدىراپ-

تۇ. بىر كۈنى بەگ ئۆزىنىڭ مۇلازىملىرى بىلەن يەنە شى-
كارغا چىقىدۇ. بۇ كۈنى قەييۇم پالۋاننىڭ ھىلىقى كۆ-
رۈمسىز تايغىنى بىلەن شىكارغا چىقىپ بەگ بىلەن ئۇچ-
رىشىپتۇ. بەگ قەييۇم پالۋاننىڭ ھىلىقى ئىسكەتى يوق
تايغىنىنى كۆرۈپ ئۆزىچە كۆرەڭلەپ، بۇ قېتىم پالۋاننىڭ
چوقۇم قۇرۇق قول قايتىدىغانلىقىنى جەزم قىپتۇ. شۇنىڭ
بىلەن: «ھايت - ھۇيت» دېيىشىپ، قىيقاس - چۇقانلار
بىلەن تايغانلارنى ئىشقا سېلىپ جەرەن - توشقانلارنى
قوغلاشقا كىرىشىپتۇ. شۇ ئارىدا قەييۇم پالۋاننىڭ ھىلىقى
تايغىنى ھە - ھۇ دېگۈچىلا ئۇچ - تۆت توشقان بىلەن
بىر جەرەننى ئاپتۇ. ئەمما، بېگىمنىڭ تايغىنى بولسا بىرەر
چاقىرىم يول يۈرە - يۈرمەيلا تىللىرى ساڭگىلاپ يۈگۈ-
رۈشتىن قاپتۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، ھەر قېتىم توشقانغا يې-
تەي دېگەندە بەگكە قاراپ زوڭ ئولتۇرۇۋالىدىكەن. شۇنىڭ
بىلەن بەگ بۇ قېتىممۇ ئوسال ئەھۋالدا قاپتۇ. قەييۇم
پالۋان بولسا بەگدىن ئۆچىنى ئەنە شۇنداق ئاپتۇ ۋە شۇ-
نىڭدىن ئېتىبارەن: «بېگىمنىڭ تايغىنى توشقانغا يەتكەندە
تەرىتى قىستاپتۇ» دېگەن ماقال ئەل ئىچىگە تارقىلىپ،
تا بىزگىچە كەلگەنىكەن.

بەتىللانىڭ ئاقىۋىتى

بار ئىكەنۇ، يوق ئىكەن، ئاچ ئىكەنۇ، توق ئىكەن. كۆپ زامانلار ئىلگىرى مەلۇم شەھەردە هايانكەشلىك قىلىپ بېيىغان ئاتاق باي دېگەن بىر بېخىل سودىگەر بولغانىكەن. ئۇ بىر قېتىم يىراق بىر شەھەرگە بېرىپ سودىگەرچىلىك قىلىپ كۆپ پايدا تېپىپتۇ، ئۆيدىن چىققىلى ئۈچ ئاي بولدى دېگەن كۈنى يورغا ئېتىغا مىنىپ، قىرىق قېچىرغا تاۋار - دۇردۇن ئارتىپ بىر نەچچە مالىيىغا ھەيدىتىپ، ئۆز يۇرتىغا قاراپ يولغا چىقىپتۇ، بىرنەچچە كۈن يول يۈرۈپ، يول يۈرگەندىمۇ مول يۈرۈپ، نەچچە تاغ - دەريادىن، نەچچە شەھەر - دالادىن، نەچچە يېزا - سەھرادىن ئۆتۈپ، بىر كۈنى كەچ پېشىن مەزگىلدە ئۆزى تۇرۇشلۇق شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى چوڭ مازارغا يېتىپ كەلگەندە، بىر پۈچۈق گۈمبەزنىڭ ئالدىدا بىرىنىڭ نالە - پەرياد قىلىپ زارلىنىۋاتقان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئاتاق باي: «بۇ نېمە ئىشتۇ؟» دەپ، ئېتىنىڭ بېشىنى بۇراپ، ھېلىقى پۈچۈق گۈمبەزنىڭ قېشىغا بېرىپ قارىغۇدەك بولسا، بىر قارىغۇ

سوپى ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ: «ئەي قۇدرىتى ئۇلۇغ ئاللا ئىگەم، بىر سىخىنىڭ قولى ئارقىلىق بىر تىللا ئاتا قىلساڭ، مەن ئۇنى كۆزۈمگە ئۈچ قېتىملا سۈرتۈپ قولىغا بەرسەم، كۆزۈم ئېچىلىپ، مۇراد ـ مەقسىتىم ھاسىل بولاتتى» دەۋاتقۇدەك. ئاتاق باي بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ ھەيران قاپتۇ ۋە قارىغۇ سوپىنى سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، ئېتىنى دېۋىتىپ كەپتۇ ـ دە، ھەميانىدىن بىر تىللانى چىقىرىپ:

— ھەي سوپى، مانا ماۋۇ تىللانى ئېلىپ كۆزۈڭگە قانغۇچە سۈرتۈۋال، — دەپ تەڭلەپتۇ.

سوپى تىللانى قولىغا ئېلىپ: «يا رەببىم، ھىممىتىڭگە كۆپ رەھمەت!» دېگىنىچە كۆزىگە سۈرتۈشكە باشلاپتۇ. ئاتاق باي بولسا تىللانى قاچان قايتۇرۇپ بېرەركىن دەپ تەقەززالىق بىلەن قاراپ تۇرۇپتۇ. سوپى تىللانى خېلى ئۇزاققىچە كۆزىگە سۈرتكەندىن كېيىن ئەپچىللىك بىلەن قوينىغا تىقىپ، تىللا بەرگەن كىشىنىڭ كەتكەن ـ كەتمىگەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن يەنە ھېلىقى سۆزلىرىنى تەكرارلاپتۇ. ئاتاق باي ئاچچىقلىنىپ:

— ھەي مۇتتەھەم، مەن بەرگەن تىللانى كۆزۈڭگە ئۈچ قېتىم ئەمەس، ئۈچ يۈز قېتىم سۈرتتۈڭ، كۆزۈڭمۇ ئېچىلمىدى. تىللايىمنى قايتۇرۇپ بېرىش بۇياقتا قېلىپ، تېخى ئۇنى قوينۇڭغا سېلىۋېلىپ، يەنە نومۇس قىلماي تىللا تىلەۋاتامسىنا؟ — دەپ قاتتىق غەزەپكە كەپتۇ. سوپى ئاتاق باينىڭ سۆزىگە پەرۋا قىلماستىن، ئۆز مۇناجىتىنى

تەكرارلاپتۇ. قەھر ـ غەزەپتىن ئۆتى يېرىلغۇدەك بولغان ئاتاق باينىڭ تاقىتى ـ تاق بولۇپ، ئەرۋاھى پەلەككە ئۆر-لەپ، ئۆزىنى باسالماستىن ئاتتىن ئېگىشىپ سوپىنىڭ يا-قىسىدىن قامالاپ ئاپتۇ ـ دە:

ـــ ھەي كاززاپ سوپى، تىللانى قايتۇرۇپ بەر ! ـــ دەپ ۋارقىراپتۇ. سوپى ئىككى قولى بىلەن گۇمبەزنىڭ تېمىنى مەھكەم تىرەجەب تۇتۇپ تۇرۇپ، يەنىلا ھېلىقى سۆزىنى تەكرارلاپتۇ. ئىككىسىنىڭ ئوتتۇرىسىدا قاتتىق ماجىرا چىقىپتۇ. چوڭ يولدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان يولۇ-چىلار بۇ جاڭجالنى ئاڭلاپ گۇمبەزنىڭ يېنىغا كېلىشىپتۇ ۋە شۇنچىۋالا باي بىر سودىگەرنىڭ مىختەك تۇرۇپ بىر قارىغۇدىن تىللا تالىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ: «تووۋا، شۇنچە كاتتا باي تۇرۇپمۇ، ئۆتكەن ـ كەچكەنلەردىن تىلەپ جان

بېقىۋاتقان ئاشۇ قارىغۇ سوپىغا ئېسىلىۋېلىپ، تىللا تالدۇ-شىۋاتقىنىنى قاراڭ» دەپتۇ. يەنە بەزىلىرى: «ئاتاق باي مانا مۇشۇنداق بىرەر - يېرىم يارماقنىڭ تۆشۈكىدىن پىل ئۆتكۈزۈپ، مىسكىنلەرنى قاقتى - سوقتى قىلىپ، مال - دۇنيانى كۆپ يىغىپ باي بولغان» دېيىشىپتۇ. كىشىلەرنىڭ تاپا - تەنىسىگە چىدىيالمىغان ئاتاق باي: «خەپ، توختاپ تۇر، سوپى، مەن سېنى ئاناڭدىن تۇغۇلغىنىڭغا تويغۇزمىسام، ئاتامنىڭ بالىسى بولماي كېتەي» دەپتۇ - دە، ئېتىغا مىنىپ ئۆيگە راۋان بوپتۇ. ئۇ كېتىۋېتىپ ئۆز - ئۆزىگە غودۇڭشىپ، ماۋۇ بىر قارىغۇ سوپىنىڭ مېنى ئەخمەق قىلغىنىنى قارا، دەپ ئويلاپ، يولۇچىلارنىڭ تاپا - تەنە، ئاھانەتلىرىگە ئاچچىقلىنىپتۇ، ئۆيىگە كىرگەندىن كېيىنمۇ ئاچچىقى زادىلا يانماپتۇ، ھەتتا گېلىدىن تاماقمۇ ئۆتمەپتۇ. ھە دەپ ئۇنىڭ: «ئەستاغپۇرۇللا، ئەستاغپۇرۇللا !» دەپ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، ئېڭەك تىرەپ ئولتۇرغانلىقىنى كۆرگەن خوتۇنىنىڭ كۆڭلىدىن ئېرىم بۇ قېتىمقى سەپەردە بىرەر پېشكەللىككە ئۇچرىغان ئوخشايدۇ، دېگەن خىيال كېچىپ، ئىشنىڭ تېگى - تەكتىنى بىلىپ باقماقچى بولۇپ:

— دادىسى، نېمە بولدىلا؟ بەكمۇ پەرىشان كۆرۈندىلىغۇ؟ يولدا بىرەر كېلىشمەسلىك بولدىمۇيا؟ — دەپ زىدىغىرلاپ سوراشقا باشلاپتۇ. باي خوتۇنىغا سوپى بىلەن ئىككىسىنىڭ ئارىسىدا بولۇپ ئۆتكەن تىللا ماجىراسىنى سۆز-

لەپ، راسا قايناپ كېتىپتۇ. ئۇ خوتۇننىڭ تەسەللى بېرد-
شىگىمۇ قۇلاق سالماي مازارغا بېرىپتۇ.

ئەسلىدە بۇ مازاردا ئۇچ قارىغۇ سوپى بولۇپ، ئۇلار بىر - بىرلىرى بىلەن ئېجىل ئىكەن. ئۇلار خىلمۇخىل ئالدامچىلىق ئۇسۇللىرىدىن پايدىلىنىپ پۇل تېپىشنى ئۆز-لىرىگە كەسىپ قىلغان بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىككىسى خېلى بالدۇرلا بىردىن تىللالىق بولغانىكەن. ھېلىقى سوپى قالغان ئىككى سوپىغا ئۆزىنىڭ بىر تىللانى قولغا چۈشۈرۈش كو-يىدا ئىشلەتكەن ھىيلىسىنى سۆزلەپ بېرىۋاتقان چاغدا ئا-تاق باي يېتىپ كەپتۇ ۋە ئېتىنى نېرىراق يەرگە باغلاپ قويۇپ، پۇتىنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ، شەپە چىقارماي كېلىپ قارىغۇ سوپىلار ياتقان گۈمبەز تۈۋىدە ئۇلارنىڭ گەپ - سۆزلىرىنى تىڭشاپ تۇرۇپتۇ. ئۆزىنىڭ تىللاسىنى ئې-لىۋالغان ھېلىقى سوپىنىڭ ئۆزىنى ماختاپ: «باي سودىگەر-نى راسا بىر بابلىدىم - دە» دېگىنىنى ئاڭلاپ ئىچى ئۆر-تىنىپ كېتىپتۇ، ئۇ دەردىنى ئىچىگە يۇتۇپ، سوپىلارنىڭ يەنە نېمە دېيىشىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ باقماقچى بوپتۇ.

— ھەممىمىز بىردىن تىللالىق بوپتۇق - دە ! — دېيىشىپتۇ قارىغۇ سوپىلار. ئارىسىدىن بىرى ھەمراھ-لىرىدىن:

— ئاغىنىلەر، سىلەر تاپقان تىللايىڭلارنى قەيەرگە قويد-دۇڭلار؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مەن تىللايىمنى ھاسامغا جايلىدىم، — دەپتۇ

بۇلۇڭدا ياتقان سوپى. يەنە بىرى:
— مەن جەندەمنىڭ ياقىسىغا جايلىدىم، — دەپتۇ.
ئاندىن ئۇلار يېڭى تىللالىق بولغان سوپىدىن:
— سەنچۇ، ئاغىنە، تىللايىڭنى نەگە يوشۇرۇپ قويدۇڭ؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇ كۆرەڭلىگەن هالدا:
— تۇمىقىمنىڭ قاسقىنىغا، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.
ئاتاق باي ئۈچ تىللانىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ناهايىتى خۇش بوپتۇ ۋە بىر ئامال قىلىپ بۇ ئۈچ تىللانى قولغا چۈشۈرۈۋالماقچى بوپتۇ. ئۇ ئىشىكتىن غىپپىدە كىرىپتۇ - دە، سوپىلارنىڭ يېنىغا بېرىپ جىم تۇرۇپتۇ. شۇ چاغدا سوپىلارنىڭ بىرى يەنە بىرىگە:
— قېنى، هاساڭنى ماڭا سۇنۇپ باققىنا، تىللا ئوبدان جايلاشتۇرۇلدىمۇ، يوق، كۆرۈپ باقاي، — دەپتۇ.
— ماقۇل، — دەپتۇ هاسىلىق سوپى، — سەنمۇ جەندەڭنى سالغىن، مەنمۇ كۆرۈپ باقاي.
ئۇلار بىر - بىرىگە هاسا ۋە جەندىلىرىنى سۇنۇپتۇ. ئاتاق باي بۇ پۇرسەتنى غەنىيمەت بىلىپ، جەندە بىلەن هاسىنى ئەپچىللىك بىلەن ئېلىۋېلىپ، يەنە پايلاپ تۇرۇپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ئىككى سوپى يېڭىدىن تىللالىق بولغان سوپىغا:
— سەن تاپقان تىللايىڭنى تۇمىقىڭغا جايلىغان بولساڭ، قېنى، قانداقراق يوشۇردۇڭ، بىر كۆرۈپ باقمايلىمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ.

— مانا، كۆرسەڭلار، كۆرۈپ بېقىڭلار، — دەپتۇ ھېـ-
لىقى سوپى تۇمىقىنى تەڭلەپ. ئاتاق باي تۇماقنىمۇ قوشۇپ
ئېلىۋاپتۇ - دە، گۇمبەزنىڭ سىرتىغا چىقىـپ، بـۇ قـارد-
غۇلار ئەمدى قانداق قىلىشاركىن دەپ، ماراپ تۇرۇپتۇ.
سوپىلار بىر - بىرىدىن جاۋاب كـۈتـۈشـۈپ بـىـرھـازا
ئولتۇرۇشقاندىن كېيىن، ئارىسىدىن بىرى قوپۇپ:
— ئاغىنىلـەر، كۆرۈپ بولدۇڭلارمـۇ؟ — دەپ سـوراپ-
تۇ. قالغان ئىككىسى:
— نەدىكىنى، بىز ھېچنېمىنى كۆرمىدۇق، ھەننىۋانـى
سەنلا كۆرۈۋاتقان ئوخشىمامسەن؟ — دېيىشىپتۇ.
— نەدىكىنى، مېنىڭ قولۇمدا ھېچ نەرسە يوق، سىلەر
ئۆزۈڭلار ئېلىۋېلىپ، نېمىشقا يالغان سۆزلەيسـىلـەر؟ ! —
دەپ كايىپتۇ ھېلىقى سوپى. بۇنى ئاڭلىغان ئىككى سوپـى:
«سەن ئالغان ئەمەسمىدىڭ؟ سەن ئالدىڭ، سەن ئالدىڭ» دې-
يىشىپ، بىر - بىرىگە يامىشىپتۇ، ھېلىقى سوپىمۇ يامـد-
شىپتۇ، چىرمىشىپتۇ. ئۇلار ئۆزئارا بىر - بىرىنـى تـاتـد-
لىشىپ، ئۇرۇشۇپ - سوقۇشۇپ، ئۇسۇشۇپ دېگـەنـدەك
ئۇستىۋاشلىرىنى قىيما - چىيما قىلىشىپ، بـاش - كـۆز-
لىرىنى يېرىشىپتۇ. ئاتاق باي بولسا ئۇلارنى ئۇرۇشقا سې-
لىپ قويۇپ تاماشا كۆرۈپ، ئىچىدە، خوپ بولـدى، مـېـنـى
ئەخمەق قىلغانىنىڭ جاجىسى شۇ! دەپ ئويلاپتـۇ. كـۆپـرەك
تاياق يېگەن سوپى:
— ھەي ئاغىنىلەر، بىردەم تەخىر قىلىڭلارچۇ! —

دەپ ۋارقىراپتۇ.

— ھە، نېمە بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ قالغان ئىككى سو-
پى بىر-بىرلىرىنى ئۇرۇشتىن توختاپ. ھېلىقى بىرى
پەس ئاۋاز بىلەن:

— ئاغىنىلەر، ئارىمىزغا بىرەر يات كىشى كىرىپ
قالغان ئوخشايدۇ، — دەپتۇ.

— توغرا، — دەپتۇ يەنە بىرى، — بىزنىڭ كۆزىمىز
كۆرمەيدۇ. سىرتتىن يوچۇن ئادەم كىرىپ بىزنىڭ تۇماق،
جەندە، ھاسىلىرىمىزنى ئېلىۋالغان ئوخشايدۇ.

— ئۇنداق بولسا، — دەپتۇ يەنە بىرى، — بىرىمىز
ئىشىكنى توسۇپ تۇرايلى، قالغان ئىككىمىز ئۆيئىچىنى
ئاختۇرۇپ، بىزنى ئالدىغان شۇ مۇناپىقنى تۇتۇۋېلىپ، ئە-
دىپىنى راسا بىر بېرىپ قويايلى.

سوپىلار ماقۇل بولۇشۇپتۇ. بىرى ئىشىكنى توسۇپتۇ،

قالغان ئىككىسى گۈمبەزنىڭ تېمىنى ياقىلاپ، ئوغرىنى ئىزدەپتۇ. بىرپەستىن كېيىن ئۇلار بىر ـ بىرىگە دۇقۇرۇشۇپ:

ـــ مانا ئوغرى ! ئوغرىنى تۇتۇڭلار ! ـــ دەپ ۋارقىرىشىپتۇ. ئۇلار ۋاڭ ـ چۇڭ كۆتۈرۈشۈپ، بىر ـ بىرىنى مۇشتلاپتۇ، تېپىپتۇ، يۈز ـ كۆزلىرىنى تاتىلاشقا باشلاپتۇ. گۈمبەز ئىچىدە قىيا ـ چىيا، غەلۋە ـ غوۋغا، تاراق ـ تۇرۇق تازا ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپتۇ. ئاخىر ئۇلار يەنە ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى ئۇرۇپ ـ تىللاۋاتقانلىقىنى بىلىپ، بۇ بىمەنە قىلىقلىرى ئار كېلىپ ئۈن سېلىپ يىغلىشىپتۇ. ئاتاق باي ئىشىك ئالدىدا تۇرۇپ بۇ ھالەتنى كۆرۈپ ھوزۇرلىنىپ كۈلۈپتۇ ـ دە، ئۈچ تىللانى ئېلىپ، جەندە، ھاسا، تۇماقلارنى ئىشىك ئالدىغا تاشلاپ قويۇپ ئۆيىگە قاراپ راۋان بوپتۇ.

ئاتاق باي ئۆيىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، مازارلىققا بېرىپ ئۈچ قارىغۇ سوپىنى بىر ـ بىرى بىلەن ئۇرۇشقا سېلىپ قويۇپ تاماشىسىنى كۆرۈپ، ئۈچ تىللانى ياندۇرۇپ كەلگەنلىكىنى خوتۇنىغا سۆزلەپ بېرىپ ماختىنىپ كېتىپتۇ. بۇنى ئاڭلىغان خوتۇنى ئېرىدىن نارازى بولۇپ:

ـــ دادىسى، شۇمۇ قىلىق بولدىمۇ؟ بىر تىللانى دەپ ئۈچ قارىغۇغا شۇنچىۋالا ئازار بەرگىنىڭىز نېمىسى؟ ئۇنىڭ ئۈستىگە، ئۇلارنىڭ مىڭ تەسلىكتە تاپقان تىللالىرىنىمۇ قوشۇپ ياندۇرۇپ كەپسىز، ـــ دەپ كايىشقا باشلاپتۇ ۋە

تىلللارنى ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بېرىشنى ئېيتىپ غەلۋە قىلىپ، ئېرىنى كېچىچە ئۇخلاتماپتۇ. خوتۇننى ئۆز گې-پىگە كىرگۈزەلمىگەن ئاتاق باي تىلللارنى ئۆز ئىگىلىرىگە قايتۇرۇپ بەرمىگۈچە ئارام تاپالمايدىغانلىقىنى ئويلاپ، خوتۇنىدىن:

— ماقۇل، سېنىڭ دېگىنىڭچە بولسۇن، قايتۇرۇپ بەرسەم بېرەي، بىراق بۇ تىلللارنى قانداق ئۇسۇل بىلەن قايتۇرۇپ بېرىشىم كېرەك؟ — دەپ مەسلىھەت سوراپتۇ. ئەر - خوتۇن ئىككىسى ئويلىشىپ، قارىغۇ سوپىلارنى ئۆ-يىگە مېھمانغا چاقىرىش ئۇسۇلى بىلەن ئەكېلىپ تىلللارنى قايتۇرۇپ بېرىش قارارىغا كەپتۇ.

ئەتىسى ئاتاق باي بىر مالىيىنى ئەۋەتىپ قارىغۇ سو-پىلارنى چاقىرتىپ كەپتۇ - دە، ئۇلارنى بىر خالىي ئۆيگە ئورۇنلاشتۇرۇپتۇ. خىلمۇخىل تائاملارنى راسلاپ، سوپىلارنى تازا مېھمان قىپتۇ. كېچىچە جىدەل قىلىشىپ، بىر - بى-رىدىن تاياق يەپ، تىللا دەردىدە يىغلاپ - قاقشاپ تۈزۈك-رەك ئۇخلىماي، ئاچ قورساق تاڭ ئاتقۇزغان بۇ قارىغۇ سو-پىلار ئالدىلىرىغا ئېلىپ كېلىنگەن پولۇ، مانتا، قەنت - گېزەك، ياغلىق توقاچلارنى مۆكدىشىپ ئولتۇرۇپ تويغىنى-نى بىلمەي يەپتۇ. تاماقتىن كېيىن چاي، چايدىن كېيىن تاماق تارتىلىپ تۇرۇپتۇ. سوپىلار بولسا خۇددى كالىدەك پۇشۇلداپ يەپ - ئىچىۋېرىپتۇ، قورساقلىرى باداڭدەك كېرىلىپ، ئورۇنلىرىدىن تۇرۇپ ماڭالماي ياكى ئاپىرىپ

قويدىغان ئادەم چىقماي كۈن كەچ بوپتۇ. ئاتاق باي كەچقۇرۇنلۇقى سوپىلارنىڭ تىللالىرىنى قايتۇرۇپ بېرەي دېسە، چىدىماي، بەرمەي دېسە، خوتۇنىنىڭ جېدەل قىلىشىدىن قورقۇپ، خېلى ئۇزۇنغىچە دېلىغۇل بولۇپ ئويلىنىپتۇ-دە، ئاخىر خوتۇنىغا تۇيدۇرماي تىللالارنىڭ ئورنىغا ئاز-تولا بىرنەرسە بېرىپ يولغا سېلىۋەتمەيمۇ دېگەن نىيەتكە كېلىپ، قارىغۇ سوپىلارنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ. سوپىلار ھەددىدىن زىيادە تويۇپ كەتكەنلىكتىن ھاسىراپ-ھۆمۈدىشىپ:

— ئەي ھۆرمەتلىك باي خوجىكا، بۈگۈن بىز ماكانىمىزغا قايتىپ كېتەلمەيدىغان ئوخشايمىز. ھۇزۇرلىرىدا بىر كېچە قونۇپ، ئەتە كەتسەك، — دەپ تەلەپ قويۇپتۇ. ئاتاق باي، كېچىچە قوندۇرسام قوندۇراي، «ئېغىز يېسە،

يۇز ئۇيلىدۇ» دېگەن گەپ بار، ئەتە بۇ قارىغۇلار مېنىڭ ئىززىتىمنى قىلىپ كۈتكىنىمنى ئويلاپ، يۈزلىرى قىزىرىپ، تىللىلارنى تەلەپ قىلماس، دەپ ئويلاپتۇ ۋە ئۇلارنىڭ قونۇپ قېلىشىغا ماقۇل بوپتۇ.

قارىغۇ سوپىلار ئاچ قورساقلىرىغا قۇۋۋەتلىك تاماقلارنى ھەددىدىن زىيادە كۆپ يەۋەتكەنلىكىدىن سىڭدۈرەلمەي تۇن بويى غىڭشىپ، دومىلاپ - ئېغىناپ تاڭ ئاتارغا يېقىن ئۆلۈپ قاپتۇ.

ئەتىسى ئەتىگىنى ئاتاق باي سوپىلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالماقچى بولۇپ كىرسە، ئۇلار قورساقلىرى ئېشىلگەن ھالدا ئۆلۈك ياتقۇدەك. كۆتۈلمىگەن بۇ ئەھۋالدىن ساراسىمگە چۈشكەن ئاتاق باي بېشىنىڭ ئىچىمۇ - تېشىمۇ قېتىپ، نېمە قىلىشىنى بىلەلمەي قاپتۇ. ئاخىر ئۇ بىر ھىيلە ئويلاپ تېپىپتۇ ۋە مەدىكار بازىرىغا بېرىپ ئۆزىنىڭ دىتىغا ياققۇدەك مەدىكاردىن بىرنى تېپىپ كەلمەكچى بولۇپ يولغا چىقىپتۇ. ئۇ مەدىكار بازىرىنى كەچ پېشىنگىچە ئارىلاپ يۈرۈپ، تەپسە تەۋرىمەيدىغان، توۋلىسا «ھە» دېمەيدىغان بىر تەلۋىنى ئاران كۆندۈرۈپ، بىر كېچىلىك مەدىكارلىققا ياللىۋېلىپ ئۆيىگە باشلاپ كەپتۇ. ئاتاق باي مەدىكارنى ئايرىم بىر ھۇجرىغا ئەكىرىپ چاي كەلتۈرۈپتۇ، ئاندىن ئۇنىڭغا:

— سەن ئالدى بىلەن چاي ئىچىپ قورساق تويغۇزۇۋال. مەن بىرئاز ۋاقىتتىن كېيىن يېنىڭغا كىرىپ ئىش

بۆيرۆيمەن، ــ دەپ چىقىپ كېتىپتۇ.

ئاتاق باي قازناق ئۆيگە كىرىپ ئۈچ قارىغۇنى ئوخشاش كېپەنلەپتۇ. ئاندىن ئۇلارنىڭ بىرىنى ئاچقىپ دالاندىكى تاختاينىڭ ئۈستىگە ياتقۇزۇپ قويۇپ، كەچ بولغاندا ھېلىقى مەدىكارنىڭ يېنىغا كىرىپتۇ ۋە:

ــ مانا ئەمدى سېنىڭ قىلىدىغان ئىشىڭنى كۆرسىدە. تىپ بېرەي، ئەگەر بۇنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇندىساڭ، سې. نى ئوبدان رازى قىلىمەن. دادام رەھمىتى بۇندىن قىرىق يىل بۇرۇن ئۆلگەنىدى. گۆرىدە ئوتتۇز توققۇز يىل جىم ياتتى. بىر يىلدىن بېرى مېنى كۆپ سېغىنىپ قالدى بول. غاي، كېپەنلىكلىرىنى سۆرەپ پات ـ پات يېنىپ كېلىۋا. لىدىغان بولۇپ قالدى. مەن تولا كۆمۈپ زېرىكىپ كەتتىم. سەن يىراقراق بىر جاڭگالغا ئاپىرىپ يەرلىكىنى چوڭ. قۇرراق كولاپ، ئۈستىنى قاتتىق چىڭداپ، چىقىپ كېتەل. مەيدىغان قىلىپ كۆمۈپ قويۇپ كەلسەڭ، ــ دەپتۇ. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغان مەدىكار ئىچىدە، توۋا قىلدىم، گۆرگە كۆمۈلگەن كىشىنىڭ يېنىپ كەلگىنىنى شۇ كەمگىچە ئاڭلاپ باقماپتىكەنمەن، مۇشۇنداق ئىشلارمۇ بولىدىكەن. ئېھتىمال بۇ قېرى ھايات ۋاقتىدا ئاسمانغا پىچاق ئاتىدىغان ئادەم بولسا كېرەك، شۇڭا يەرلىكىدىمۇ شۇك ياتالماپتۇ ـ دە، دەپ ئويلاپتۇ ۋە:

ــ بوپتۇ، مەن دادىڭىزنى قېچىپ كېلەلمەيدىغان قى. لىپ كۆمۈپ قويۇپ كېلەي، بىراق ئىش ھەققىم ئۈچ

تىللادىن كەم بولماسلىقى كېرەك، ــ دەپتۇ.

ــ ماقۇل، ئۈچ تىللا بەرسەم بېرەي، ــ دەپتۇ باي سوپىلارنى تېزرەك كۆمدۈرۈۋېتىپ جاۋابكارلىقتىن قۇتۇلۇشقا ئالدىراپ.

كەچلىكى ئاتاق باي مەدىكارنى دالانغا باشلاپ كىرىپ مۇردىنى كۆرسىتىپتۇ. مەدىكار مۇردىنى بىر ئايلىنىپ كۆرۈپ، ئاتاق بايدىن:

ــ دادىڭىز قارىغۇمىدى؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ ھەئە، قارىغۇ ئىدى، ــ دەپ جاۋاب بېرىپتۇ باي ئۇنى ئالدىرىتىپ.

مەدىكار مۇردىنى ئۆشنىسىگە ئارتىپ، يوغان كەتمەننى كۆتۈرۈپ ئۆيدىن چىقىپ كېتىپتۇ. ئاتاق باي مەدىكار ئۇزاپ كەتكەندىن كېيىن ئىككىنچى مۇردىنى دالاندىكى تاختىنىڭ ئۈستىگە ياتقۇزۇپ قويۇپ، ئىشىككە مەھكەم قۇلۇپ سېلىپ ئۆز ئۆيىگە كىرىپ يېتىپتۇ. تۈن يېرىم بولغاندا مەدىكار قايتىپ كەپتۇ ـ دە، باينى چاقىرىپتۇ. ئاتاق باي مەدىكارنىڭ ئالدىغا چىقىپ:

ــ ھە، كۆمۈپ قويۇپ كەلدىڭمۇ؟ نەگە ئاپىرىپ كۆمدۈڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ.

ــ دادىڭىزنى يۇقىرىقى مەھەللىدىن ئۆتۈپ، بىر يولغۇن دۆۋىسىنىڭ تۈۋىنى چوڭقۇر كولاپ كۆمۈۋەتتىم، ــ دەپتۇ مەدىكار. ئاتاق باي بېشىنى چايقاپ تۇرۇپ:

ــ ھەي، بەكمۇ يېقىن يەرگە كۆمۈپسەن، يەنە قېچىپ

كېلەرمىكىن. يۈرگىن، دالانغا چىقىپ كۆرۈپ باقايلى، ئەگەر قېچىپ كەلمىگەن بولسىلا، تىللايىڭنى ئېلىپ قايتساڭ بولىدۇ، — دەپتۇ ۋە مەدىكارنى باشلاپ دالانغا چىقىپتۇ. مەدىكار قارىغۇدەك بولسا ھېلىقى مۇردا تاختىنىڭ ئۈستىدە ياتقۇدەك. ئۇ ئۆز كۆزىگە ئىشەنمىگەن ھالدا يېقىن بېرىپ قارىسا، بايىقى قارىغۇ مۇردىنىڭ نەق ئۆزى. ئەستاغپۇرۇللا، شۇنچە قىينىلىپ ئاپىرىپ كۆمۈپ قويۇپ كەلسەم، مەندىن بۇرۇن قېچىپ كەلگىنىنى قارا بۇ كاساپەتنىڭ، دەپ ئويلاپتۇ ئۇ نېمە قىلارىنى بىلەلمەي گەجگىسىنى تاتىلاپ.

— مەن دېمىدىممۇ، — دەپتۇ ئاتاق باي، — يىراقراق ئاپىرىپ چوڭقۇرراق كۆمۈۋەتمىسەڭ، مانا مۇشۇنداق ئاۋارە قىلىدۇ.

مەدىكار بىرئاز ئويلانغاندىن كېيىن بىر ئامال تاپقانـدەك بوپتۇ ـ دە:

ــ بۇ نۆۋەت شۇنداق پۇختا كۆمۈۋېتەيكى، دادىـڭىـز زادى قېچىپ كېلەلمەيدۇ، ــ دەپتۇ.

ــ شۇنداق قىلغىن، ــ دەپتـۇ ئـاتـاق بـاي، ــ زادى قايتىپ كېلەلمەس قىلىپ كۆمۈۋەتسەڭ، سېـنـى يـەنـىمـۇ ئوبدانراق رازى قىلىمەن.

مەدىكار مۇردىنى كۆتۈرۈپ يەنە يولغا چىقىپتـۇ، نـۇر - غۇن يول يۈرۈپ ھېرىپ - ئېچىپ كەتكەن بولسىمۇ، مۇر - دىنىڭ قېچىپ كېلىشىدىن ئەنسىرەپ ھاردۇق ئېلىشـتـىـن ۋاز كېچىپ مېڭىۋېرىپتۇ، ئاخىر بىر قورام تاشلىق سايغا بېرىپ قاپتۇ. ئۇ، مۇشۇ يەر تازا مـۇۋاپـىـق ئـىـكـەن، دەپ ئويلاپ، بىريەرنى كولاپ، مۇردىنـى قـورام تـاشـلار بـىـلـەن باستۇرۇپ كۆمۈپتۇ ۋە قېنى، چىقالىغىنىڭنى كـۆرەي دەپ، بىردەم قاراپ ئولتۇرۇپ، مۇردىنىڭ چىقمىغىنىنـى كـۆرۈپ كۆڭلى تىنىپ قايتىپتۇ. مەدىكار ئاتاق باينىڭ ھويلىسىغا كىرىپ ئۇنى چاقىرىپتۇ.

ــ ھە، قانداق كۆمدۈڭ؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئاتـاق بـاي مەدىكارغا سىناق نەزەرى بىلەن تىكىلىپ.

ــ باي ئاكا، قورام تاشلىق ساينى چـوڭـقـۇر كـولاپ، يوغان - يوغان تاشلار بىلەن باستۇرۇپ كۆمۈۋەتتىم، ئەمدى ھەرگىزمۇ قېچىپ كېلەلمەيدۇ، ــ دەپ جاۋاب بـېـرىـپـتـۇ مەدىكار. ئاتاق باي يەنە:

— قېنى، كۆرۈپ باقايلى، — دەپ مەدىكارنى دالانغا باشلاپ كىرىپتۇ. ھېلىقى مۇردا يەنىلا تاختا ئۈستىدە ياتقۇدەك. مەدىكارنىڭ بېشى راسا قېتىپتۇ.

— «مەرتەم، مەرتەم ئۈچ مەرتەم» دەپتىكەن، سەن يەنە بىر قېتىم كۆمۈپ باق، بارلىق ئۇسۇل - چارىلىرىڭنى ئىشلىتىپ كۆر. ئىش ھەققىڭ ئۈچۈن يەنە ئىككى تىللا قوشۇپ بېرەي، — دەپتۇ ئاتاق باي.

مەدىكار ئۈچىنچى مۇردىنى كۆتۈرۈپ يولغا راۋان بوپتۇ. ئاتاق باي ھىيلە - مىكىر ئىشلىتىپ، ئۈچ قارىغۇ سوپىنىڭ جەسىتىنى كۆمدۈرۈۋېتىلگەنلىكىنى ئويلاپ خۇشال بوپتۇ. كېچىچە مۇردا كۆتۈرۈپ ھېرىپ - ئېچىپ، كۆزلىرىنى ئۇگىدەك بېسىپ ئارانلا كېتىپ بارغان مەدىكار ئېزىپ - تېزىپ قېلىپ، باشقا بىر مەھەللىگە كىرىپ قاپتۇ. بۇ چاغدا تاڭمۇ ئېتىشقا ئازلا قالغانىكەن. ئۇ مۇردىنى كۆتۈرۈپ كېتىۋېتىپ، مەھەللە ئىچىدىكى تۈت تەرەپى جىغانلىق بىر چوڭ كۆلنى كۆرۈپتۇ - دە، بۇ مۇناپىقنى كۆلگە تاشلىۋېتەي، كۆلگە چۆكۈپ كەتسە يېنىپ چىقالماس، دەپ ئويلاپ كۆل تەرەپكە قاراپ مېڭىپتۇ.

دەل شۇ چاغدا مەزىن ئاخۇنۇم بامدات نامىزىغا ئەزان ئېيتىش ئۈچۈن كۆل بويىغا چىقىپ تاھارەت ئېلىۋاتقانىكەن. مەدىكار چىتىنىڭ ئۈستىدىن مۇردىنى كۆلگە تاشلىغاندا، ئاپئاق رەختكە يۆگەلگەن ئاجايىپ - غارايىپ بىر يوغان نەرسىنىڭ بېشى ئۈستىدىن ھالقىپ ئۆتۈپ كۆلگە

چۈشۈپ كەتكىنىنى كۆرگەن مەزىن خۇدىنى يوقاتقان هالدا ئۆزىنى قاشقا ئېتىپ بەدەر قېچىپتۇ. مەدىكار ئۈيقۇسىرىغان كۆزلىرىنى ئېچىپ قارىسا، هېلىقى مۇردا كۆلنى ياقىلاپ قېچىپ كېتىۋاتقۇدەك. مەدىكار:

— هۇ مۇناپىق، كېچىچە قېچىپ يۈرۈپ هالىمنى قويمىدىڭ، مانا ئەمدى سېنى ئېنىق كۆردۇم، سېنىڭ مەزىدىن قېچىپ قۇتۇلۇپ باققىنىڭنى كۆرۈپ باقاي، — دەپ ئۇنىڭ كەينىدىن قوغلاشقا باشلاپتۇ. بۇ هالنى كۆرۈپ قورققىنىدىن تېخىمۇ خۇدىنى يوقاتقان مەزىن: «ئى خۇدا، ئەتىگەندىلا ماڭا يولۇقۇۋاتقان نېمە پېشكەلدۇ بۇ؟» دەپ زارلىنىپ، جاڭگاللىققا قاراپ ئۆلەر - تىرىلىشىگە قارىماي يۈگۈرۈپتۇ. مەدىكارمۇ، مۇردا قېچىپ كەتمىسۇن دەپ، هاسىراپ - هۆمۈدەپ قوغلاپتۇ. قوغلا - قوغلا جاڭگالدىكى بىر تۈپ قېرى توغراقنىڭ قېشىغا بارغاندا مەزىنگە يېتىشىۋېلىپ، قولىدىكى كەتمەننىڭ چۆلدىسى بىلەن مەزىننىڭ بېشىغا شۇنداق قاتتىق ئۇرۇپتۇكى، بەختسىز مەزىن ئاخۇنۇم شۇ يەردىلا تىن تارتماي جان ئۈزۈپتۇ. مەدىكار توغراق تۈۋىنى چوڭقۇر كولاپ مەزىننى كۆمۈۋېتىپ، هالسىرىغان هالدا پۇتلىرىنى سۆرەپ ئاتاق باينىڭ ئۆيىگە بەش تىللا ئىش هەققىنى ئالماق بولۇپ كىرىپ كەپتۇ. مەدىكار بولغان ئەهۋالنىڭ هەممىسىنى بايغا سۆزلەپ بېرىپتۇ:

— كەتمەن بىلەن مېڭىسىنى چۇۋۇۋەتتىم. دادىڭىز ئەمدى هەرگىزمۇ قېچىپ كېلەلمەيدۇ، — دەپ تۇرۇشىغا،

سىرتتىن بىر كىشى ئالدىراش كىرىپ، ئاتاق بايغا:
— يۇقىرىقى مەھەللىدىكى قېيناتىلىرى بوگون تاڭ سەھەردە قازا تېپىپتىكەن، — دەپ خەۋەر يەتكۈزۈپتۇ.
— نېمە سەۋەب بىلەن قازا تېپىپتۇ؟ — دەپ سوراپ-تۇ ئاتاق باي چۆشەنمىگەن هالدا.
— تېخى هېلىلا جەسىتىنى جاڭگالدىكى قېرى توغراق تۈۋىدىن تېپىپ ئەكەلدۇق. ئۇرۇق - جەمەتلىرى جەم بولۇپ سىلىگە قاراپ قالدى، يەڭگەمگە ئۆزلىرى خەۋەر قىلىپ قويارلا. ئۆلۈم سەۋەبى قىسقىچە مۇنداق: جامائەت بامدات نامىزىغا يىغىلىپ، مەسچىتتە تەخ بولۇپ تۇرساق، مەرھۇم قېيناتىلىرى — مەزىن ئاخۇنۇم خېلى ۋاققىچە يېتىپ كې-لەلمىدى. ئۆيگە ئادەم ئەۋەتىپ سۈرۈشتۈرسەك، قېينانىلى-رى: «هېلىلا تاھارەت ئالغىلى كۆل بويىغا چىقىپ كەت-كەن» دېدى. كۆلگە قارىغۇدەك بولساق، بىر جەسەت سۇدا لەيلەپ تۇرىدۇ، ئەمما بۇ مەزىن ئاخۇنۇم ئەمەس. كۆل بو-يىغا مەزىن ئاخۇنۇمنىڭ بىر پاي كەشى چۈشۈپ قاپتۇ، يەنە بىر پاي كەشى تۇرۇپتۇ. يالاڭ ئاياغ ئىزنى بويلاپ بىر بىرەر چاقىرىم يەرگە سەللىسى چۈشۈپ قاپتۇ. «بۇ نېمە ئىشتۇ؟» دەپ، ئىز قوغلاپ ماڭساق، مەھەللە سىرتىدا يەنە توغراقنىڭ تۈۋىگە بارساق، ئۇنىڭ تۈۋىدە ئەمدىلا كولاپ تىندۇرۇلغان توپا دۆۋىسىنى كۆردۇق. ئېچىپ قارىساق، قېيناتىلىرى ئىكەن، ئەھۋالدىن قارىغاندا، بىرەرى ئۆلتۈ-رۇپ كۆمۈۋەتكەن ئوخشايدۇ.

بۇ گەپنىڭ ئاخىرىغا ئاتاق باينىڭ خوتۇنى كىرىپ قاپتۇ. ئاتاق باي بىلەن مەدىكار تۇرغان يەرلىرىدە قاتقان پېتى بىر - بىرىگە ئالىيىشىپ تۇرۇپ قاپتۇ. بىردەمدىن كېيىن ئاتاق باي ئېلىشىپ قېلىپ تام بارمۇ، ئادەم بارمۇ، ئىشىك بارمۇ، ئۈسۈشكە باشلاپتۇ. ئۇ ئۇسۇۋېرىپ باش - كۆزلىرىنى يېرىپ، جان ئاچچىقىدا ئاغزىغا كەلگىنىچە ۋارقىراپتۇ. ئەھۋالنى سەزگەن خوتۇنى مەدىكار بىلەن باينىڭ ياقىسىدىن قاماپ: «دادامنى تۆلەپ بېرىش» دەپ جار ساپتۇ. يۇرت - مەھەللە، قولۇم - قوشنىلار يىغىلىپتۇ. ئاتاق باي ساراڭ بولۇپ ئۆلۈپتۇ. ئۇنىڭ قاقتى - سوقتى قىلىشىغا ئۇچرىغان كەمبەغەللەر، مەدىكارلار: «ئەجەب ئوبدان بولدى، ئۆز قىلمىشىغا يارىشا جاجىسىنى تارتتى» دېيىشىپتۇ.

Document generated by Anna’s Archive around 2023-2024 as part of the DuXiu collection (https://annas-blog.org/duxiu-exclusive.html).

Images have been losslessly embedded. Information about the original file can be found in PDF attachments. Some stats (more in the PDF attachments):
{
  "filename": "5pW05Lik5Liq5a+M57+B55qE5LuG5Lq6IOe7tOWQvuWwlOaWh180MDIwOTg4MS56aXA=",
  "filename_decoded": "\u6574\u4e24\u4e2a\u5bcc\u7fc1\u7684\u4ec6\u4eba \u7ef4\u543e\u5c14\u6587_40209881.zip",
  "filesize": 25314229,
  "md5": "45c65d135ba3ffab431733d5d5c6f90d",
  "header_md5": "51ffe9d065fac3a8ffffc5ed010cb8be",
  "sha1": "89207be52dbc5f91414a9dc641b896345110563f",
  "sha256": "d1c4cecfffa130e17b423485d26645d4bd5838230363b583fca7473e1a6a7bbe",
  "crc32": 3798329810,
  "zip_password": "",
  "uncompressed_size": 27258752,
  "pdg_dir_name": "\u2552\u221a\u2534\u255c\u2555\u00f7\u2555\u2557\u256c\u2560\u2561\u2500\u255e\u2550\u255a\u2566\u256c\u00bc\u256c\u00df\u2562\u221a\u256c\u2500_40209881",
  "pdg_main_pages_found": 73,
  "pdg_main_pages_max": 73,
  "total_pages": 82,
  "total_pixels": 321470586,
  "pdf_generation_missing_pages": false
}